

Havel, Dalibor

Lokální písářské školy

In: Havel, Dalibor. *Listinné písmo v českých zemích na přelomu 13. a 14. století*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2008, pp. 118-151

ISBN 9788021047501

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123882>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IV. LOKÁLNÍ PÍSAŘSKÉ ŠKOLY

Vyšehrad

Při pokusech o rekonstrukci lokální písařské školy hrají nejdůležitější roli dva faktory: jednak dostatečný počet dochovaných pramenů hlásících se do daného prostředí, jednak přesvědčivé množství shodných znaků u různých písařských individualit v těchto pramenech. První kritérium (kritérium kvantitativní) umožňuje, pokud je počet dochovaných originálů dostatečný, oddělit znaky pravidelné, t. j. opakující se a pro dané prostředí konstitutivní od znaků náhodných, a stanovit tak *typické znaky* daného prostředí. Druhé kritérium (kritérium manuální afinity) pak umožňuje identifikovat skupinu písařů, kteří jsou nositeli těchto charakteristických znaků a kteří je eventuálně přenášejí do jiných prostředí. Zvláštním případem je pak situace opačná, kdy písař reprezentující jinou písařskou tradici do daného prostředí přichází a nechává se některými charakteristickými rysy této pro něj nové tradice ovlivnit a přejímá je.

Znaky, které jsou při paleografickém popisu daného prostředí k dispozici, lze shrnout v zásadě do tří skupin: v první řadě jde o duktus, resp. jeho podstatné a pro vývoj relevantní prvky¹, dále o používaný zkratkový systém a interpunkci. Z těchto znaků pak lze sestavit celkovou charakteristiku popisovaného prostředí.

Kvantitativní hledisko si logicky vyžádalo vyjít nejprve z prostředí s největší listinnou emisí, totiž z panovnické kanceláře Václava II. a Václava III., která je úzce svázána s notářskou školou na Vyšehradě. Rekonstrukce této školy včetně jejích přesahů do prostředí jiných kanceláří (v 80. letech 13. století jde o kancelář olomouckého biskupa Dětricha, v 90. letech 13. století o kancelář pražských biskupů, rodící se kancelář Starého Města pražského, prostředí křížovníků s červenou hvězdou od sv. Františka v Praze a snad i břevnovský klášter) tvoří jádro snahy o postžení charakteru domácího vývoje listinného písma, neboť tito písaři jsou nositeli jeho progresivních trendů.

Období první vyšehradské školy (Vyšehrad I).

Charakteristika individuální ruky mistra Jindřicha (V 3).

U V 3 lze identifikovat trojí duktus:²

a) *vysoce kaligrafickou gotickou diplomatickou minuskulu s prvky knižní gotiky.*

¹ K tomuto účelu sestavuji u nejvýraznějších reprezentantů dané písařské tradice tzv. morfologické repertoáry, které samozřejmě nemohou nahradit přesné reprodukcce listin těmito písaři psaných, umožňují však dokumentovat průběh hlavních vývojových trendů a jejich promítání do abecedy konkrétního písaře. Duktus zde chápu jako soubor morfologických prvků typických pro písařskou individualitu, jež umožňuje jak její identifikaci (tedy odlišení její písařské práce od ostatních písařských individualit), tak i její typologické zařazení, a tudíž i začlenění do širšího rámce vývoje latinského (listinného) písma.

² Dosavadní literatura uvažovala pouze o dvojitěm duktu – srv. Pojsl, M. – Reholka, I. – Sulitková, L.: *Panovnická kancelář*, s. 263.

Knižní gotická minuskula se projevuje zejména redukcí délky dříku dlouhého „s“ a „f“ na základní linku (schází tedy dolní dotažnicová délka). V morfologickém repertoáru jde o typ č. 7 („st“) a č. 8 („s“) pro dlouhé „s“. ³ Tento duktus je zachytitelný v tzv. Loserthově zlomku (srv. Obr. 9d, sloupek b, ř. 2 „fastigia“).

b) *vysoce kaligrafickou gotickou diplomatickou minuskulu.*

V nejstarší rukou V 3 psané listině ⁴ se vedle již zcela dominantního gotického (uncialního) „d“ (typ č. 1, 3 a 4 v morfologickém repertoáru) v jediném případě vyskytuje ještě „d“ vzpřímené (minuskulní – typ č. 2). Kaligrafickou gotickou diplomatickou minuskulu charakterizuje: minuskulní „a“ (typ č. 3), ⁵ dobře rozlišitelné (neasimilované) „c“ a „t“ (typy č. 1 a 4), „d“ bez funkční smyčky (typ č. 1), „g“ bez výrazného spodního bříška (typy č. 1–4), litery „m“ a „n“ psané třemi (resp. dvěma) izolovanými tahy (pro „m“: typy č. 2–3, pro „n“: typy č. 2–3), „p“ zakončené u paty dříku zdobným zalomením vlevo (typy č. 1–4), stejné zakončení u dlouhého „s“ (typy č. 1–4), u něž lze zjistit, že tato litera je psána dvěma tahy: nejprve písař napsal základní dřík s ukončením dole vlevo proti směru psaní (tedy bez napojovací funkce), druhým tahem napsal oblouček uzavírající hlavu dříku, přičemž místo kontaktu obou tahů ohlašuje rozšíření v horní půli dříku tohoto písmene. Kulaté „s“ je psáno „odshora dolů“, písmeno má tedy stále, i když se nachází v koncové pozici ve slově, kapitálový tvar (typ č. 11), „u“ je psáno dvěma tahy (typ č. 2). Kaligrafický duktus hojně využívá tzv. Meyerových ligatur. ⁶ Jako příklad uvádím: „-do-“, „-ho-“, „-de-“, „-wo-“, „-da-“, „-pa-“, „Mo-“ a „-pe-“.

c) *zběžný duktus: gotickou diplomatickou polokurzívou.*

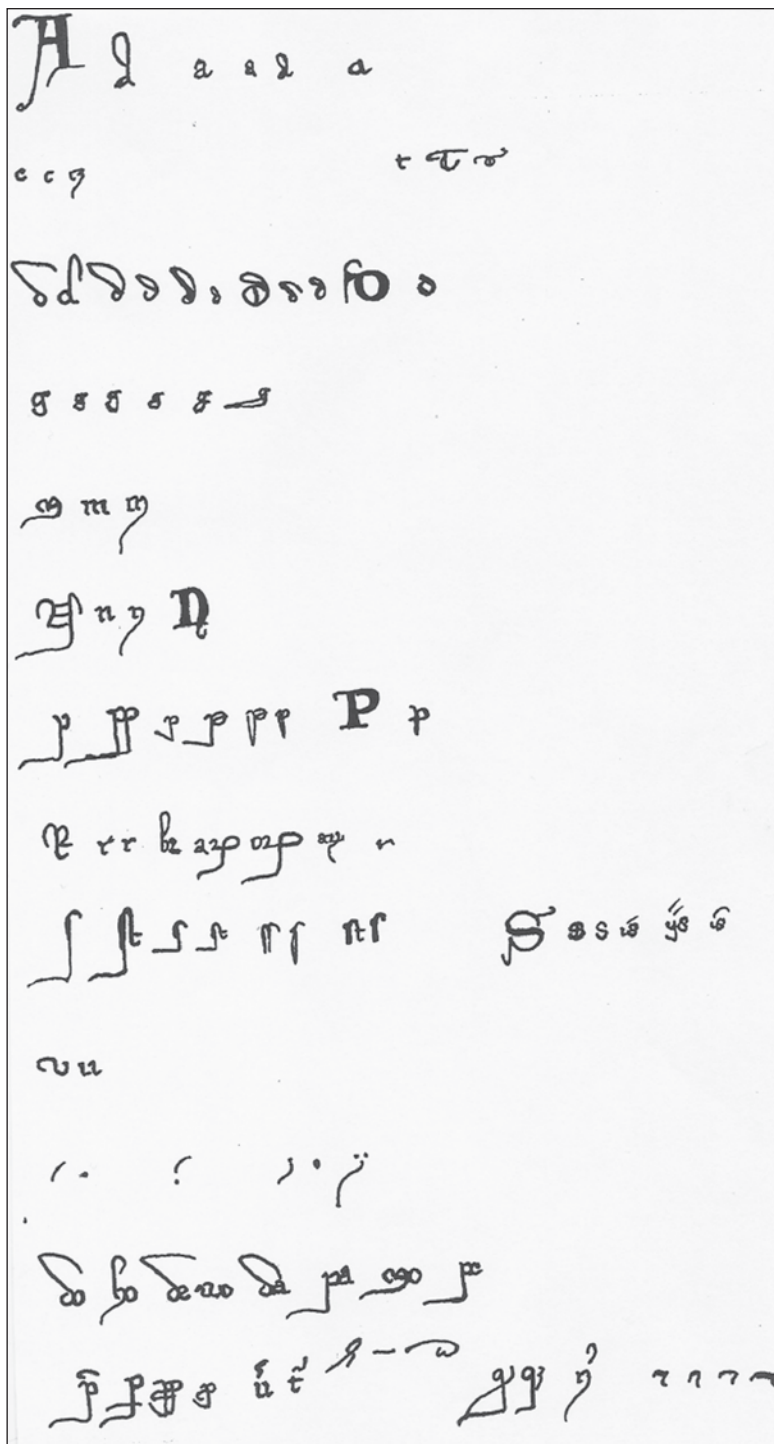
Tento duktus se u V 3 projevuje zejména vytvořením funkčních smyček u dlouhých „s“ (typ č. 6) a u „p“ (typ č. 6), prostřednictvím nichž V 3 tyto litery píše jedním tahem. Přes celkovou svižnost písařského tempa jsou ale některé rysy kaligrafického duktu zachovány: litera „u“ je zpravidla psána dvěma tahy, nemá tudíž vybudovanou diagonální spojnicí (typ č. 2); tuto spojnicí často ve zběžném duktu postrádají i písmena „m“ (typ č. 2) a „n“ (typ č. 2). U grafému „c“ a „t“ nedochází k asimilaci, lze je tedy v zásadě rozlišit. Kurzivní tvar naopak dostává litera „r“ (typ č. 8) – je psána jedním tahem, písař plynule pokračuje od paty základního dříku diagonální spojnicí směrem k následující litéře. Koncové kulaté „s“ má sice fakultativně kurzivní duktus („šnekovitě stočený“) ale

3 Čísla odkazů u morfologických repertoárů odpovídají pořadí daného odkazu na příslušném řádku.

4 CDB V/4, ukázka 1a, 64.

5 K popisu tvaru a názvu jednotlivých liter srv.: H e i n e m e y e r , W.: *Studien*, s. 90: „Minuskel-a“ s příslušnými nákresey na tab. za s. 120, od kterého autor odlišuje „doppel- oder zweistöckiges a“. Poznámávám, že „jednobříškové a“ – tedy tu formu, kdy bříško je stejně vysoké jako dřík – považuje Heinemeyer za mladší vývojovou fázi „minuskulního a“. K tomuto označení srv. dále: S i c k e l , Theodor: *Beiträge zur Diplomatik VI, Sitzungsberichte der philos.-histor. Classe der k. Akademie der Wissenschaften* 85, 1877, s. 373–374, kde autor rozlišuje „kurzivní (otevřené) a“ a „minuskulní a“ pro diplomatickou minuskulu 10. století. Tyto příklady uvádím proto, aby nedošlo k nesprávnému chápání adjektiva „minuskulní“. To může v paleografii mít totiž dvojí význam: jednak může označovat obecně písmo komponované do čtyřlínkové osnovy („minuskulní“ v širším slova smyslu), jednak může označovat tvar písmene odvozený z karolínské (či diplomatické) minuskuly („minuskulní“ v užším slova smyslu). V tomto textu (podobně jako výše citovaní autoři) používám toto adjektivum v užším slova smyslu. Obdobná je situace u litery „d“: literatura rozlišuje „minuskulní (vzpřímené) d“ a „gotické (uncialní) d“ – k tomu srv. H e i n e m e y e r , W.: *Studien*, s. 94.

6 M e y e r , Wilhelm: *Die Buchstaben-Verbindungen der sogenannten gotischen Schrift*, *Abhandlungen der k. Ges. der Wiss. zu Göttingen, Philos. hist. Kl., N. F. I, Nr. 6*, Berlin 1897, s. 7.

Obr. 19: Morfologický repertoár mistra Jindřicha (V 3).

zpravidla nedochází k napojení na předchozí literu. Jindřichova interpunkce je třístupňová:

1. subdistinctio: typ č. 1 a 2
2. distinctio media: typ č. 3
3. distinctio finalis: typ č. 4–6.

Ze zkratk je třeba upozornit na typ č. 9, totiž otevřené (kurzívní) „a“ nadepisované nad zkracované slovo, které je (pro Vyšehrad typicky) polyfunkční:⁷

1. všeobecné zkrácení
2. vynechané slabiky obsahující „r“ („er“, „ar“ atd.)
3. nadepsané „a“.

Charakteristika individuální ruky mistra Jana ze Sadské (V 12).

Tento protonotář moravského oddělení Václavovy kanceláře disponuje dvojím duktem:

a) kaligrafickým duktem, který reprezentuje *gotická diplomatická minuskula*.

Pro ni je charakteristické užívání minuskulního „a“ (typ č. 2), případně dvoubříškového „a“ (typ č. 3 a 4) v kombinaci s dlouhým „s“ ukončeným doleva směřující vlnovkou u spodní části dříku (typy č. 1–3) a „p“ se stejným zakončením (typy č. 1–3).

b) zběžným duktem, který reprezentuje *gotická diplomatická polokurzíva*.

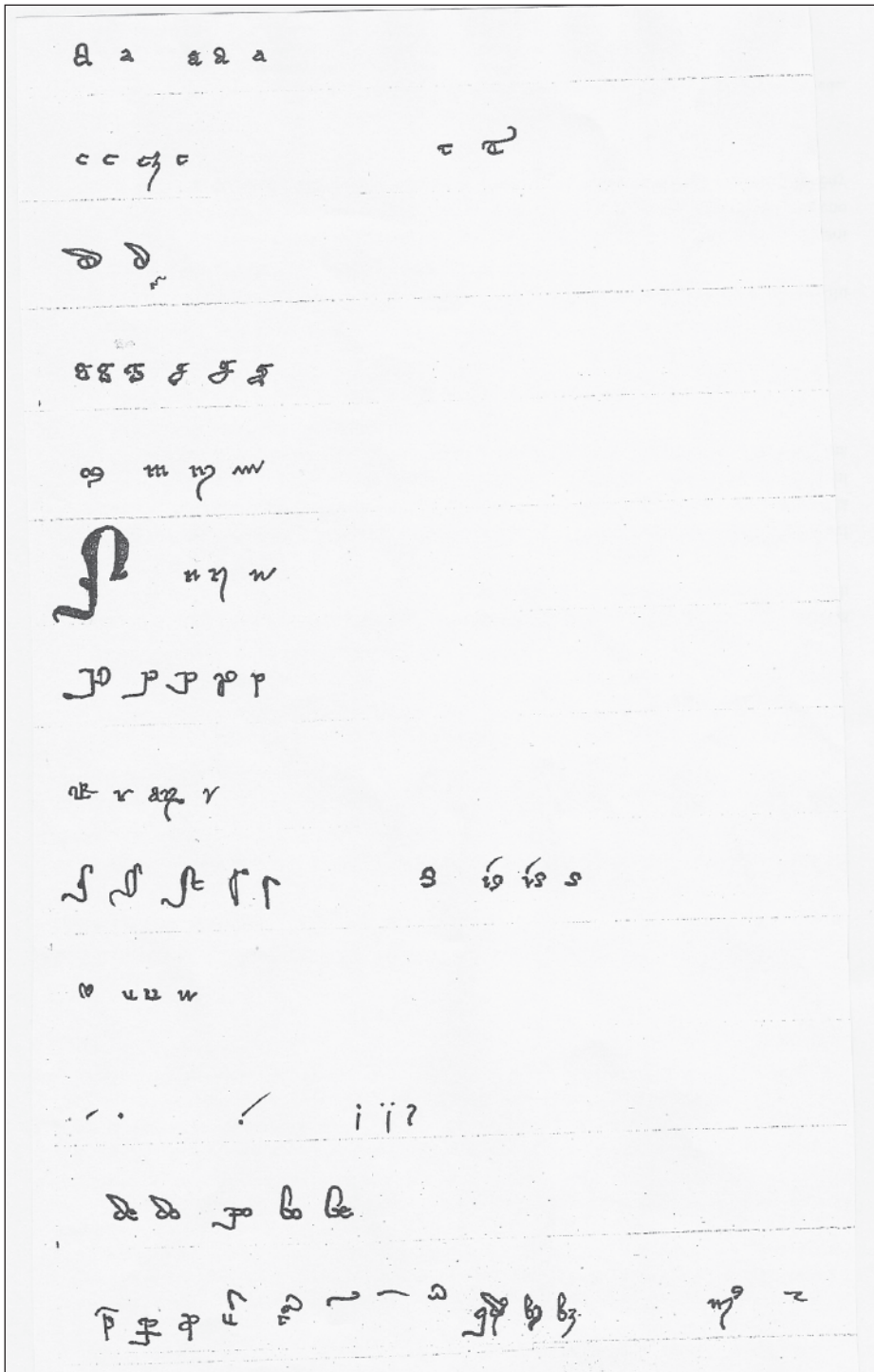
Tento typ udržuje z kaligrafického duktů užívání minuskulního, resp. dvoubříškového „a“, naopak pro dlouhé „s“ je charakteristické to, že se V 12 při jeho psaní vrací nahoru zpět po dříku, čímž je usnadněno vybudování spojnice na následující literu (typy č. 4 a 5). Zcela kurzívní duktus mají již některá „m“ (typ č. 4) a „n“ (typ č. 4) – dochází u nich k plynulému napojení paty předchozího dříku s hlavou dříku následujícího prostřednictvím diagonální spojnice. Užívání tzv. Meyerových ligatur není pravidelné, leč lze je zachytit u obou typů duktů. Do morfologického repertoáru V 12 jsem zařadil tyto příklady: „-de-“, „-do-“, „-po-“, „-bo-“ a „-be-“. Osobitý je duktus v malé latinské abecedě snad nejsložitějšího písmene, totiž „g“: ranou ruku V 12 charakterizuje „g“, jehož koncový první tah výrazně vertikálně přetíná druhým tahem psanou smyčku spodního bříška (typ č. 6).⁸ V dalším vývoji pak u kaligrafického duktů užívá tvaru s nevýraznými bříšky (typy č. 1–3), pro zběžný duktus je typický tvar s výrazným spodním bříškem (typy č. 4 a 5). Interpunkce a zkratky jsou obecně vyšehradské.

Celková charakteristika první vyšehradské školy.

Vzhled přemyslovských panovnických listin psaných písaři první vyšehradské školy je jednoznačně ovlivněn estetickým cítěním protonotáře **mistra Jindřicha (V 3)**, který jednak svým přímým působením, jednak prostřednictvím písařů stojících pod jeho bezprostředním vlivem („žáků“ – Vyšehrad I) vtiskl listinám tohoto období osobitý ráz.

7 Forma tohoto zkracovacího znaménka je poslední stopou kurzívního (merovejského) duktů v listinném písmu. K tomu srv. H e i n e m e y e r, W.: *Studien*, s. 90.

8 Ranou ruku V 12 viz v CDB V/4, ukázka 1a, 66.

Obr. 20: Morfologický repertoár mistra Jana ze Sadské (V 12).

Typická pro tuto periodu je *vysoce kaligrafická gotická diplomatická minuskula*, k jejímuž vskutku slavnostnímu rázu přispívá fakultativní použití *gotické majuskuly* pro celé Václavovo jméno a nedůsledně užívané majuskulní incipity jednotlivých listinných formulí.⁹ Velmi zdobné iniciály – dílo jednoho a téhož písaře iniciál, v jehož tvorbě lze na listinách Václava II. rozeznat celkem tři typy iniciály „W“ (první typ uplatňovaný v letech 1284¹⁰ – 1286¹¹; druhý typ používaný v letech 1287¹² – 1290¹³ a třetí typ z roku 1291¹⁴) – jsou dalším velmi výrazným rysem tohoto období.

Sledujeme-li tvorbu tohoto písaře iniciál v chronologické posloupnosti, zjistíme zajímavé skutečnosti: jeho činnost se v naprosté většině případů váže na listiny psané rukou V 3, a to již od počátku¹⁵ do samého konce; iniciály jsou zdobeny v podstatě v jednotném duchu (typické jsou velmi stylizované rostlinné motivy s „tečkovanými“ rozvinutými, někdy i s táhlými šlahouny, ve vrcholných projevech se objevují i motivy gotické architektury – okruží) s tím, že postupem času dochází ke kompozičnímu zdokonalování doprovázenému stále složitějšími variacemi těchto motivů. Duktus základní iniciálové majuskuly (zejména druhého typu) v zásadě odpovídá okrouhlému duktu nejen ostatních majuskul listin psaných rukou V 3, ale i jeho minuskulním literám. Domnívám se, že také iniciály na obou mogilských privilegiích (viz třetí typ iniciálového „W“) jsou kresleny tímto písařem. Jde vlastně o „vylepšený“ první typ s tím, že první dvě ramena se stáčí dovnitř iniciály. Dalším dokladem pro český (nikoliv tedy polský – příjemecký) původ tohoto typu iniciály je jistá tradice, kterou tento typ v českých listinách zanechal (konkrétně u písařské ruky V 20).

Jak ukazuje případ listiny vydané Václavem II. v Brně 30. května 1288 ve prospěch českého protonotáře Velislava,¹⁶ vznikaly vysoce kaligrafické iniciály ve dvou fázích: nejdříve byla vytvořena základní majuskulní „kostra“ iniciály vyzdobená plošným vyplněním inkoustem, přičemž nevyplněná místa vytvořila velmi působivé geometricko-architektonické motivy. Poté vyrostly na takto připravené „holé kostře“ rostlinné motivy. Právě ke druhé fázi u této listiny nedošlo.

Je-li správný předpoklad, že písař těchto iniciál je totožný s rukou V 3 (nezdá se mi vedle důvodů výše uvedených pravděpodobné, že by po dobu dvaceti let působily

9 H a v e l , D.: *Listinné písmo I*, s. 112 Tab. I, kde je možno sledovat majuskulní incipity jednotlivých listinných formulí: ř. 1–2 narace „Regio“, ř. 4 promulgace „Noverint“, ř. 8 testes formule „In cuius rei testimonium“, ř. 9 dateae „Datum“.

10 Viz iniciálu na listině Václava II. pro zlatokorunské cisterciáky z 10. ledna 1284, jejíž originál je v NA Praha, AZK, i. č. 996, sg. ŘC Zlatá Koruna – 4 (RBM II, č. 1307); k tomu srv. H a v e l , D.: *Listinné písmo II*, s. 62, Tab. XVIII – C.

11 Viz iniciálu na listině Václava II. pro brněnské herburgy z 25. prosince 1286, jejíž originál je v MZA Brno, fond E 25, inv. č. 34, sg. A3 (RBM II, č. 1392); k tomu srv. H a v e l , D.: *Listinné písmo II*, s. 62, Tab. XVIII – D.

12 Viz např. iniciálu na listině Václava II. pro sedlecký klášter z 13. října 1290, jejíž originál je v SOA Třeboň, VS Sedlec, inv. č. 6 (RBM II, č. 1517); k tomu H a v e l , D.: *Listinné písmo II*, s. 62, Tab. XVIII – E.

13 Naposledy je tento typ iniciály použit na listině Václava II. z 15. listopadu 1290 pro vyšebrodské cisterciáky, jejíž originál je uložen v cisterciáckém opatství Vyšší Brod, sig. 5/1B (RBM II, č. 1519).

14 Jde o dvě privilegia Václava II. pro mogilský klášter z 21. a 22. prosince 1291 (DCT, č. 4 a 40); viz H a v e l , D.: *Listinné písmo II*, s. 64, Tab. XX – L.

15 CDB V/2, č. 644.

16 Originál v MZA Brno, fond E 9, sg. G5 (RBM II, č. 1451); vyobrazení iniciály má H a v e l , D.: *Listinné písmo II*, s. 64, Tab. XX – K.

nerozlučně „v tandemu“ vedle sebe dvě osoby – písař V 3 a jiná písařská ruka orientovaná výhradně na iniciály), pak obraz V 3 – školeného písaře, a to již od počátku, se liší od obrazu V 3 – písaře iniciál, který na tomto poli teprve hledá svůj vlastní specifický projev, nebyl tedy v tomto směru školen.¹⁷

Pro vnitřní (písařské) poměry v přemyslovské kanceláři 80. a počátkem 90. let 13. století je důležité, že se s tímto aspektem tvorby V 3 výjimečně setkáme i na listinách jiných písařů – viz listinu Václava II. pro Závíše z Falkenštejna z 23. října 1285¹⁸ u ruky V 6 a listinu téhož vydavatele pro Chotěšov z 23. srpna 1288¹⁹ u ruky V 14. Pro toto období (s přesahem i do období následujícího – přechodného) tedy platí, že v důsledku často vysoce kaligrafických iniciál, které patrně nejlépe odpovídaly Jindřichově představě o vnějším vzhledu panovnické listiny, písař vlastní listiny nemusí být vždy totožný s písařem iniciály. Dokládá to současně zvýšenou péčí věnovanou vnější úpravě listin panovnické emise. Stojí jistě za zmínku, že pokud V 3 působí mimo panovnickou kancelář, k tak vysokému stupni kaligrafie nesahá.

Vlastním textovým písmem je v případě písařů první vyšehradské školy typicky vysoce kaligrafická gotická diplomatická minuskula,²⁰ která zachovává v podstatě všechny charakteristické rysy starších forem listinné minuskuly: obzvláště typická je předimenzovanost patrná zejména u dlouhých liter „s“ a „f“ (Obr. 12, ř. 5 „*possessionibus*“, ř. 13 „*firmiter*“) a liter s horní (typicky „d“: Obr. 12, ř. 1 „*credimus*“) i dolní (typicky „p“: tamtéž ř. 4 „*cupientes*“) délkou. Zůstává samozřejmě zachována i ligatura „st“ (Obr. 12, ř. 4 „*posteri*“, u písaře V 6 nalezneme i kuriózní použití úzu upomínajícího na *papežské prostředí*.²¹

Velmi zajímavá je přítomnost *dekadentních forem lutyšské zdobnosti*:²² jde v první řadě o již velmi zřídkavé použití všeobecného zkracovacího znaménka ve formě smyčky (pro V 3 např. u již citované listiny ze 30. května 1288 na Obr. 13 a u rovněž zmiňovaného mogilského privilegia z 21. prosince 1291 – zde se nacházející tvar je možno interpretovat jako předobraz pro vzlněnou čárku typickou pro písaře V 16). Pozoruhodná je vázanost tohoto zkracovacího znaménka na devoční formulaci („*gracia*“). V ostatním textu však již

17 Pro tuto totožnost svědčí rovněž fakt, že po odchodu mistra Jindřicha (ruky V 3) z přemyslovské královské kanceláře definitivně mizí i vysoce kaligrafické iniciály z českých panovnických listin.

18 SOA Třeboň, Cizí statky, sg. Lanšperk II 234 č. 1 (RBM II, č. 1358).

19 NA Praha, AZK, inv. č. 2068, sg. ŘP Chotěšov – 29 (RBM II, č. 1457).

20 K názvosloví viz níže na konci této kapitoly.

21 Styčné body mezi přemyslovskými panovnickými listinami zejména Jindřichova období a kuriálními prostředím dokumentují i výše popisované kaligrafické iniciály, jejichž předobraz je možno hledat na papežských odpustkových listinách. Srv. Koch, W.: *Die Reichskanzlei in den Jahren 1167–1174*, s. 34 pozn. 56 dokládá tento projev vlivu papežských listin pro císařskou kancelář, a to již od poč. 12. století. Pro starší fázi císařské kanceláře sleduje tento jev Th. Sickel: *Acta regum et imperatorum Karolinorum digesta et enarrata. Die Urkunden der Karolinger I. Lebre von den Urkunden der ersten Karolinger (751–840)*. Wien 1867, s. 315; kánon papežských listin včetně typických „mostovitých“ ligatur „st“ a „ct“ viz u: Battelli, Giulio: *Acta pontificum*. In: *Exempla scripturarum edita consilio et opera procuratorum bibliothecae et tabularii Vaticani*, fasc. III, Vatikán 1933, tab. 14 (Mikuláš IV. z r. 1289) a tab. 15 (Celestin V. z r. 1294).

22 Stiennon, Jacques: *L'écriture diplomatique dans le diocèse de Liège du XIe au milieu XIIIe siècle*. Paris 1960, passim.

v prvním období jednoznačně převládá tendence směřující k redukci zdobnosti zkracovacích znamének jdoucí ruku v ruce s prosazováním vodorovných čar s touto funkcí.²³

Za vzdálený ohlas lutyšského stylu považují výjimečně se vyskytující zvláštní zdobení některých dlouhých dříků (útvary podobné vyplněným tečkám či trnovým výběžkům na levé straně dříků, které navazují na lutyšské „copovité“ přetrhávání dlouhých dříků). Jde v podstatě o týž prvek, který dokumentují ruce P 1 a P 2 pro plaské skriptorium (viz níže Obr. 30). Tento poslední příklad je svědectvím toho, že výklad o přežívání některých estetických prvků, byť v úpadkové podobě, inspirovaných staršími formami diplomatické minuskuly nelze materiálově opřít pouze o jednu písařskou tradici, je to problém širšího kulturněhistorického dosahu.

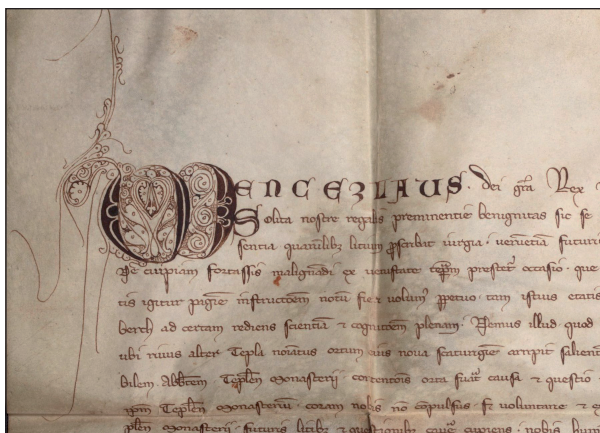
Pro stanovení stupně zběžnosti toho kterého písma je rozhodující posouzení povahy smyček na dřících (zejména u dlouhých liter) a okolnost, zdali tyto smyčky již nejsou pouhou součástí „estetické výbavy“ dotyčného písma, ale umožňují (v první fázi) písaři napsat jednotlivé písmeno jedním tahem, případně (ve druhé fázi) pomocí těchto smyček vybudovat spojnici mezi jednotlivými písmeny navzájem v rámci jednoho slova. Takové smyčky se pak stávají „kmenovou součástí“ duktu příslušné litery. Převažující kaligrafický ráz gotické diplomatické minuskuly prvního období je příčinou toho, že dříky písmen „p“, dlouhého „s“, „f“ a „q“ jsou zakončovány nejčastěji pravoúhlým zalomením doleva, takže ty nekaligrafičtější písařské projevy tohoto období smyčky (zejména v prostoru od základní k horní dotahovací lince) zcela postrádají.

Složitost postupné geneze smyček u výše zmíněné skupiny liter je dobře patrná u ruky V 6 na Obr. 12: nalezneme zde příklady čistě bezsmyčkového („zalomeného“) zakončení (ř. 2 „sunt“, ř. 4 „presentes“ atd.), zárodečné fáze smyček (ř. II „privilegiis“, ř. 4 „presens“) i smyčky již vyvinuté (ř. 2 „progenitoribus“, ř. 4–5 „premonstratensis“). Srovnání s ostatními písaři působícími v 80. letech soustavněji v panovnické kanceláři ukazuje, že pro první období jsou bezsmyčkové formy vskutku charakteristické.

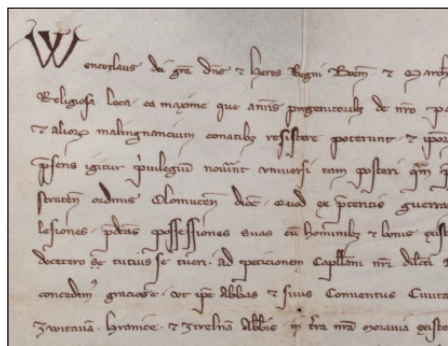
Avšak u písařů téže generace lze na ukázkách o několik let mladších velmi názorně ukázat, jakou cestou se ubíral proces ustupování od vysoké kaligrafie a postupného prosazování smyčkami opatřených dříků jednotlivých liter: srv. Obr. 14. Tato ukázka spojuje oba prvky: nefunkční náznaky smyček u „p“ (ř. 6 „pacto“) a dobře vyvinuté smyčky na dřících většiny dlouhých „s“ a „f“ (ř. 10 „fortasse“). Touto ukázkou vlastně pozvolna přecházíme do druhého období.

Avšak než se tak stane, je třeba se několika větami zmínit o písaři V 4, jehož činnost sice chronologicky spadá ještě do období prvního, charakter jeho písma však od počátku nesplňuje základní rysy tohoto období, a je tak v době svého působení v kanceláři ojedinělým představitelem progresivního směru, který se bude výrazněji prosazovat až ve třetím období. Na první pohled upoutá ruka V 4 svým drobnopisem a celkovým ostrým („pilovitým“) duktem, který podstatně narušuje nejen konzervativní okrouhlý duktus ostatních současně působících školených písařů v panovnické kanceláři, ale spolu s vyvinutými převážně funkčními smyčkami, a tudíž i snahou po napsání jednotlivého

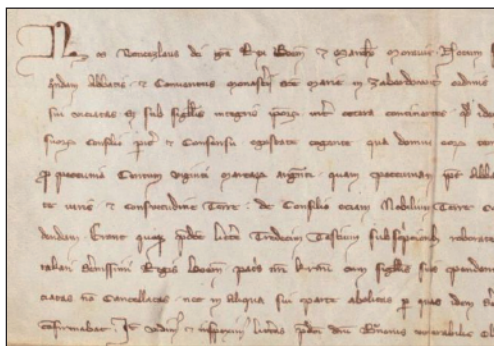
23 Tato okolnost je svědectvím procesu, v němž zkracovací znaménka přestávají plnit též funkci estetickou a zůstává jim funkce pouhého účelového doprovodu textu.

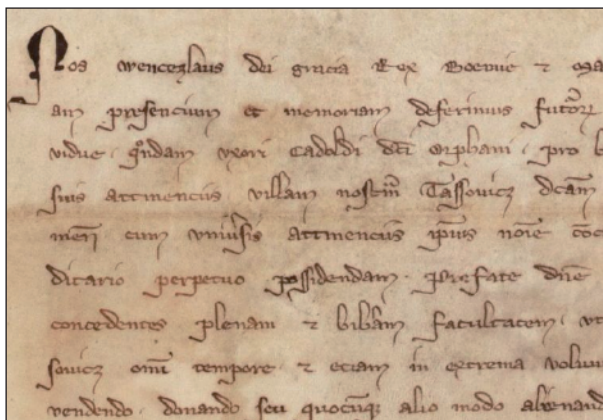
a

b

c

d

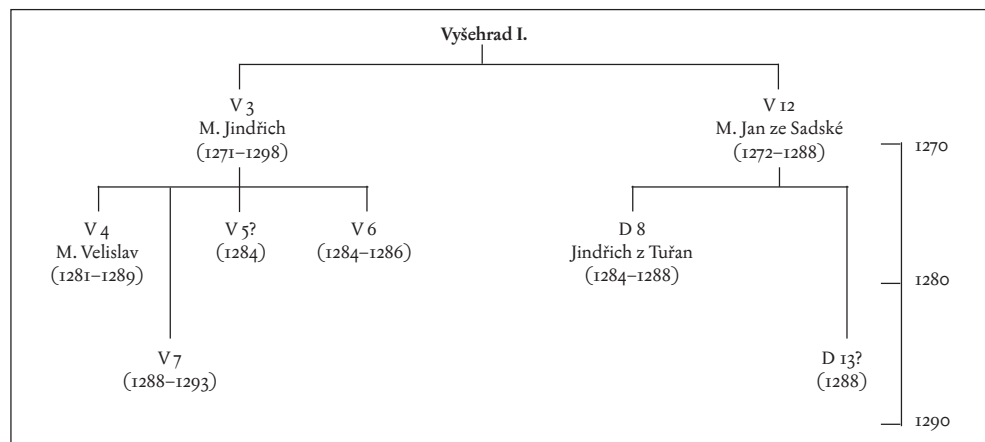
Obr. 21: Afinita Vyšehrad I. (a: SOA Plzeň, Premonstráti Teplá, inv. č. 30; b: MZA Brno, E 55 (Premonstráti Klášterní Hradisko), sg. J 10; c: MZA Brno, E 25 (Jezuité Brno), inv. č. 30, sg. X 2; d: MZA Brno, E 43 (Klarisky Znojmo), sg. A 1).

písmene pomocí jediného tahu, vykazuje tato ruka pokročilé polokurzívní rysy. K ostrému načrtávanému – nikoliv tedy již „kreslenému“ – duktu viz Obr. 15, ř. 17 „muniri“, ř. 5 „conventus“, z nepřeborného množství příkladů dlouhých dřívku opatřených funkčními smyčkami viz tamtéž, ř. 8 „subscipcionibus“, ř. 2 „premonstratensis“, ř. 2 „aliqua“, ř. 15 „quam“. Velmi výrazným rysem pokročilé zběžnosti této písařské ruky je i snaha po spojení zkracovacího znaménka, které je u kaligrafických písařů samostatným grafickým znakem, s vlastním zkracovaným slovem (Obr. 15, ř. 1 „audivimus“, ř. 14 „pertinentibus“, ř. 7 „inspeximus“ atd.).

Působení mistra Jana ze Sadské (písař V 12) v moravském prostředí zanechalo stopy v písařské tradici listin olomouckých biskupů, neboť s jeho zběžným duktem vykazují afinitu písařské ruce D 8 a D 13. Příbuznost je nejvíce patrná na tvaru písmene „g“ s výraznou spodní smyčkou.

Naopak ohlasy kaligrafického duktu první vyšehradské školy lze zachytit v prostředí kláštera Hradiště nad Jizerou, a to na listině vydané 8. dubna 1292 zdejším opatem Pavlem ve prospěch sedleckého kláštera.²⁴ Vyšehradská inspirace tohoto písařského projevu se nejvýrazněji hlásí v zakončení dlouhých „s“, „f“ a „p“ zalomením vlevo proti směru plynulého psaní a dále zkratkou v podobě otevřeného (kurzívního) „a“ nadepisovaného nad zkracované slovo ve funkci jak vynechané slabiky obsahující vokál „a“, tak též u vynechané slabiky „-er-“.

Stabilnější působení v kanceláři, kde dominoval duktus první vyšehradské školy, mohl mít vliv i na ty písaře, kteří do kanceláře přišli z jiného prostředí vybaveni písmem jiné grafické tradice.²⁵

Obr. 24: Písaři první generace vyšehradské notářské školy – Vyšehrad I.

24 Archiv NM v Praze, Pergamenové listiny, sg. A 39 (RBM II, č. 1571).

25 To je případ mistra Šimona (ruka V 14), u něhož se na konci 80. let 13. století objevují prvky „vyšehradského“ zakončování některých dlouhých „s“ a „p“ pravouhlym zalomením proti směru psaní; viz Obr. 14.

Střídání písarských generací – přechodné období.

K výkladu o základních rysech listinného písma v české královské kanceláři ve druhém období, tedy na přelomu 80. a 90. let 13. století, v době, kdy zde působili současně mistr Jindřich (do r. 1292)²⁶ a mistr Petr Angeli (od r. 1289),²⁷ považují za klíčové Obr. 22 a Obr. 23.

Gotická diplomatická minuskula na přelomu 80. a 90. let 13. století do značné míry reaguje na změny, které se tehdy v české královské kanceláři udály a které jsou ztělesněny příchodem nové vůdčí protonotářské osobnosti – mistra Petra Angeli.²⁸ Avšak jeho představa o vnějším vzhledu panovnických listin (v porovnání s Jindřichovou mnohem „praktičtější“ a „středmější“) se plně uplatnila až v období následujícím. Období druhé, svým trváním velmi krátké, bylo charakterizováno jako perioda přechodu: na úzus prvního (Jindřichova) období odkazuje použití kaligrafické (i když již dále nezdobené) iniciály svou modelací překračující formu pouhé zvětšené majuskuly na první listině psané rukou V 16.²⁹ Vzhledem k tomu, že se jedná o holou, dále již nezdobenou „kostru“ iniciály, je dosti problematické její přesné začlenění do kontextu ostatních kaligrafických iniciál vyskytujících se na listinách Václava II.; samo plošné zdobení ramen iniciálového „W“ hranice běžné kancelářské tvorby nepřekračuje, ale posuzujeme-li konstrukci iniciály jako celku, nelze se zbavit dojmu narušení harmonické rovnováhy a vyváženosti předchozích typů, což odpovídá spíše ruce začínajícího písáře. Další reminiscenci na kaligrafické iniciály prvního období je iniciála u písáře V 20. Její forma je pro druhé – přechodné období typická: tvarově vychází sice ještě z období předchozího,³⁰ ale provedení je víceméně jednoduché, a tudíž nezdobené. Domnívám se proto, že v této fázi není již třeba uvažovat o dvou různých osobách, které by se podílely na vytvoření definitivní vnější podoby listiny, totiž o písáři vlastního textu listiny a písáři iniciály, ale o osobě jedině.

Avšak ohlasy zdobných iniciál nejsou jediným rysem upomínajícím na předchozí období. Výjimečně se na Václavových listinách druhého období setkáme s vysoce kaligrafickou gotickou diplomatickou minuskulou, jak je nejlépe vidět na Obr. 22. Výjimečné postavení této listiny je dáno zejména tím, že existuje ve dvojím kancelářském vyhotovení,³¹ přičemž originál A2 je proveden kaligrafičtější gotickou diplomatickou minuskulou, zatímco na A1 je možno pozorovat již dobře vyvinuté „smyčkové formy“

26 Podle diplomatické literatury (P o j s l , M. – Ř e h o l k a , I. – S u l i t k o v á , L.: *Panovnická kancelář*, s. 324) je mistr Jindřich naposledy stylisticky zachycen na listině vydané 8. XI. 1292 v Krakově (KDP III, č. 67).

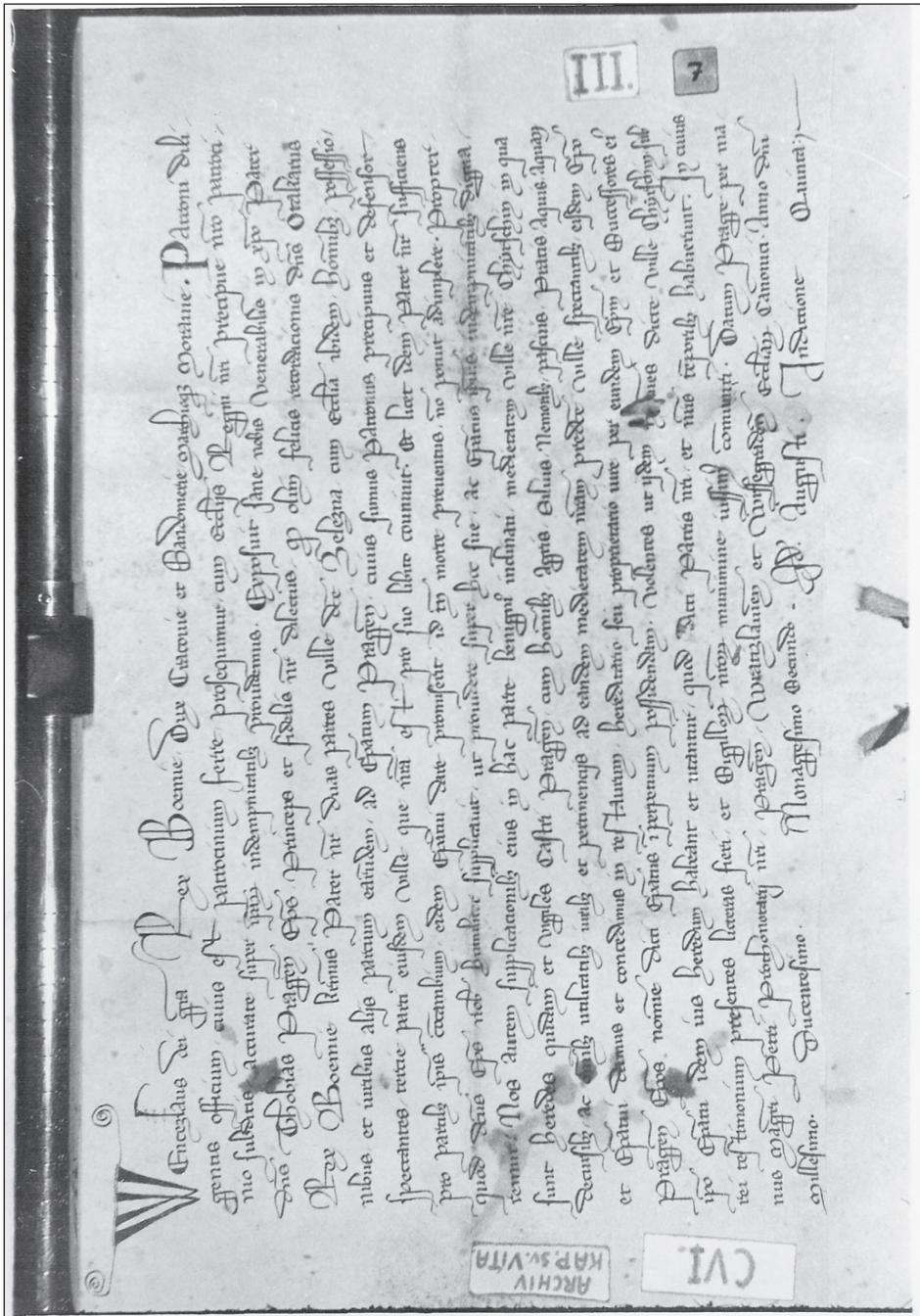
27 Poprvé se mistr Petr Angeli vyskytuje v DPM formuli listiny Václava II. vydané v Praze 21. XII. 1289 (RBM II, č. 1488) – srv.: P o j s l , M. – Ř e h o l k a , I. – S u l i t k o v á , L.: *Panovnická kancelář*, s. 325.

28 Viz předchozí poznámka.

29 K tomu srv. H a v e l , D.: *Listinné písmo II*, s. 64, Tab. XX – M; touto první listinou psanou rukou V 16 je exempční privilegium Václava II. pro Sedlec z 23. března 1291 dnes uložené v NA Praha, Česká finanční prokuratura, inv. č. 4 (RBM II, č. 1538).

30 H a v e l , D.: *Listinné písmo II*, s. 64, Tab. XX – L.

31 Archiv Pražského hradu, Archiv Pražské kapituly, sg. 55-III-6 (A1) na Obr. 23 a Archiv Pražského hradu, Archiv Pražské kapituly, sg. 55-III-7 (A2) na Obr. 22 – RBM II, č. 1586 (A1, A2). Jde o kompenzační listinu Václava II. na vesnici Chržín ve prospěch pražského biskupství.

Obr. 22: Archiv Pražského hradu, Archiv Pražské kapituly, sg. 55-III-7 (A2).

(srv. zejména „p“ u obou vyhotovení). Není třeba zvláště zdůrazňovat jedinečnou možnost srovnání obou základních „tváří“ našeho gotického listinného písma na jednom a totémž textu.

Ukázka na Obr. 22 dobře ilustruje stále přežívající úpadkovou formu lutyšské kaligrafie (ř. 1 „Wencezlaus“, prodloužené „l“ v panovníkově jménu se udržuje až do konce 90. let),³² pozůstatkem úzu typického pro první období je dále zvýrazněná majuskula v incipitu arengy (ř. 1 „Patroni“). Majuskula na počátku narace (Obr. 22, ř. 3 „Exposuit“ srv. s Obr. 23, ř. 3 „Exposuit“) je pěkným příkladem postupného splývání zvýrazněných majusкул s ostatním textem, takže text listiny se i po stránce grafické stává téměř jednotným celkem, pouze poslední řádek v důsledku „gotického“ požadavku uzavřenosti textového zrcadla bývá podle potřeby roztažen na celý řádek, a tak tuto sevřenou jednotu často narušuje.

Z předchozího období přežívá i zakončování dlouhých dříků (zejména dlouhého „s“ a „f“, dále „p“ a „q“) zvlněným zalomením doleva (Obr. 22, ř. 5–6 „possessionibus“ nápadně připomínající podobný úzus u písaře V 6 na Obr. 12, ř. 5 „possessionibus“) a použití „mostové“ ligatury „st“ na Obr. 22, ř. 2 a 7 „est“, tamtéž ř. 13 „restaurum“ (srv. příslušná místa na Obr. 23).³³ Je však patrné, že tyto zdobné prvky písařům „nevychází z ruky“ a že u nich jde o stylizaci do již pozvolna ustupujících forem.

Druhé období je obdobím přechodným, a tak vedle těchto konzervativních rysů najdeme na listinách celou řadu příkladů zakončování dlouhých dříků s již jednoznačnou *tendencí vytvořit funkční smyčky*.³⁴ Tuto okolnost je třeba mít na paměti vždy, když se pokoušíme hledat individuální rysy typické pro určitého písaře: jistý typ zakončování dříků je nutno brát za individuální rys pro toho kterého písaře jen se zvýšenou opatrností, neboť právě to v důsledku výše zmiňovaných tendencí často podléhá (i v rámci jedné a téže listiny) změnám a vykazuje značnou variabilitu (viz například problém dosavadní literatury s identifikací ruky V 12 zmiňovaný v předchozí kapitole).

Charakteru druhého období odpovídá též užití vcelku jednoduchých nezdobených iniciál typických zejména svou ostře hranatou formou (Obr. 16, Obr. 22). Připomínám jen, že v tomto období již není třeba uvažovat o písaři iniciál – specialistovi, ale jednotlivé iniciály jsou dílem písařů příslušných listin.

32 K tzv. prodlouženému písmu na prvním řádku listiny („Gitterschrift“) respektive jeho pozůstatkům mimo panovníkovo jméno jen u některých dlouhých dříků podotýkám, že tento velmi výrazný rys staršího listinného písma je v českém listinném písmu na panovníckých listinách již v 80. letech 13. století jednoznačně na ústupu, takže jeho doklady např. na listinách ze 3. prosince 1288 (donace Václava II. pro Bohuše z Počápel uložená v NA Praha, AZK, inv. č. 215, sg. RB sv. Jiří – 13; RBM II, č. 1462) a ze 13. října 1290 (listina Václava II. pro sedlecký klášter uložená v SOA Třeboň, VS Sedlec, inv. č. 6; RBM II, č. 1517) jsou vsutku vzácné.

33 Podobně u písaře V 17, jehož písařskou ruku přináší H a v e l, D.: *Listinné písmo I*, s. 121, tab. VII, ř. 14 „testimonium“.

34 Celý tento proces dokumentuje H a v e l, D.: *Listinné písmo I*, s. 121 tab. VII: např. pro dlouhé „s“ postupně srv. ř. 9 „causa“, ř. 13 „nostre“, ř. 14 „presens“, ř. 12 „seu“, pro „p“ ř. 8 „hospitum“, ř. 14 „perpetuo“.

Období druhé vyšehradské školy (Vyšehrad II)

Dominantní písařskou osobou je **mistr Petr Angeli (V 16)** a jeho příbuzné ruce – druhá vyšehradská rodina (familia II).

Charakteristika individuální písařské ruky mistra Petra Angeli (V 16).

Mistr Petr Angeli je typickým představitelem kancelářského písaře konce 13. a počátku 14. století, kdy dochází k postupnému stírání rozdílu mezi kaligrafickým (minuskulním) a zběžným (polokurzívním) duktem, a to tak, že do kaligrafického duktů proniká stále více prvků duktů zběžného. V důsledku toho dostává písmo *výraznější sklon vpravo*, tedy ve směru psaní. Snad nejlépe je celý vývoj sledovatelný na literě dlouhé „s“: kaligrafický duktus (v morfologickém repertoáru typu č. 1–5) použil V 16 již jen v jediném případě (srv. Obr. 22 a výklad výše), naopak typický je pro něj kurzívní duktus (typy č. 6–9) se smyčkou, která posléze splývá se základním dřikem (často u dvojího dlouhého „s“ vedle sebe – typ č. 10, a to zejména v případě druhého „s“ v pořadí), čímž vzniká od počátku 14. století charakteristický „vřetenovitý“ tvar této litery (typ č. 11). Obdobným procesem prošlo též „p“, v morfologickém repertoáru reprezentuje „vřetenovitý“ tvar typ č. 8. U kulatého koncového „s“ jednoznačně dominuje kurzívní duktus (typy č. 13–15 a 18–19), přičemž mnohdy dochází k napojení na předchozí literu (typy č. 16 a 17). Kurzívní duktus se fakultativně prosazuje u liter „m“ (typ č. 5–8) a „n“ (typ č. 4–7), podobně též u „u“ (typ č. 3). Vedle kurzívního duktů jednotlivých liter je možné u V 16 pozorovat i náznaky vytváření spojnic mezi sousedními literami (srv. např. u „c“ – typ č. 2: „cz“ a typ č. 3: „cl“). S kurzívním duktem dále souvisí fakultativní asimilace „c“ a „t“ (typ č. 4). Kurzívní duktus nebrání užívání tzv. Meyerových ligatur, z nichž uvádím tyto příklady: „-de-“, „-pe-“, „-oe-“, „-po-“, „-be-“ a „-od-“. Interpunkce zůstává zachována v podstatě v podobě užívané V 3:

1. subdistinctio: typ č. 1–3
2. distinctio media: typ č. 4–5
3. distinctio finalis: typ č. 6–9.

Ze zkratk je třeba upozornit na pro V 16 charakteristický zdobný tvar všeobecného zkrácení (typ č. 10), zatímco pro vyšehradskou školu typická polyfunkční zkratka ve tvaru otevřeného (kurzívního) „a“ v modifikované formě přezívá i u něj (typ č. 7 a 8).

Celková charakteristika druhé vyšehradské školy (Vyšehrad II).

Charakter českého listinného písma v 90. letech 13. a na počátku 14. století je možno shrnout do tří bodů:

1. Oproti předchozímu období *sílí kurzívní tendence*, a to jak dovršením procesu vytváření *funkčních* smyček (zejména u liter „p“, „q“, „f“ a dlouhého „s“),³⁵ tak také změ-

35 Funkčnost takto vzniklých smyček je však – pro *polokurzívu* typicky – omezena na napsání jednotlivého písmene pomocí jednoho tahu, v zásadě neslouží k napojování sousedních liter navzájem.

nou duktu koncového kulatého „s“ v důsledku snahy spojit toto písmeno s písmenem předchozím. Změna duktu je též příčinou vzniku tzv. jednobříškového „a“, které se v tomto období začíná častěji vyskytovat vedle „a“ minuskulního a tzv. dvoubříškového. Ačkoliv všechny tyto procesy mají mnohem hlubší kořeny,³⁶ teprve 90. léta 13. století jsou dobou jejich častějšího a systematictějšího uplatňování.

2. U úzké skupiny písařů svou produkcí však pokrývajících většinu panovníckých listin vyhotovených v tomto období³⁷ se vyskytuje nový prvek – *celkový sklon písma doprava*.

3. V oblasti vnějšího vzhledu listiny je dovršen proces konečného *ústupu od kaligrafických a zdobných forem*. Třetí období tak charakterizují jednoduché, v podstatě nenáročné iniciály, vlastní text listiny není přerušován výraznějšími majuskulami, dokonce ani předchozí úprava posledního řádku (snaha po uzavřeném textovém zrcadle) není u některých písařů dodržována.³⁸ V důsledku oslabené segmentace textu pomocí zvýrazněných majuskul na počátcích jednotlivých period roste význam *syntaktické interpunkce*.

Plně vyvinutý třístupňový (pro vyšehradskou školu typický) interpunkční systém je samozřejmě možné sledovat jen na těch textech, které svou skladebnou strukturou jeho uplatnění umožňují. Příkladem takového textu ve třetím období je rukou mistra Petra Angeli psaný pergamenový fragment na Obr. 3. Text je vystavěn z šesti period (uzavřených výpovědí):

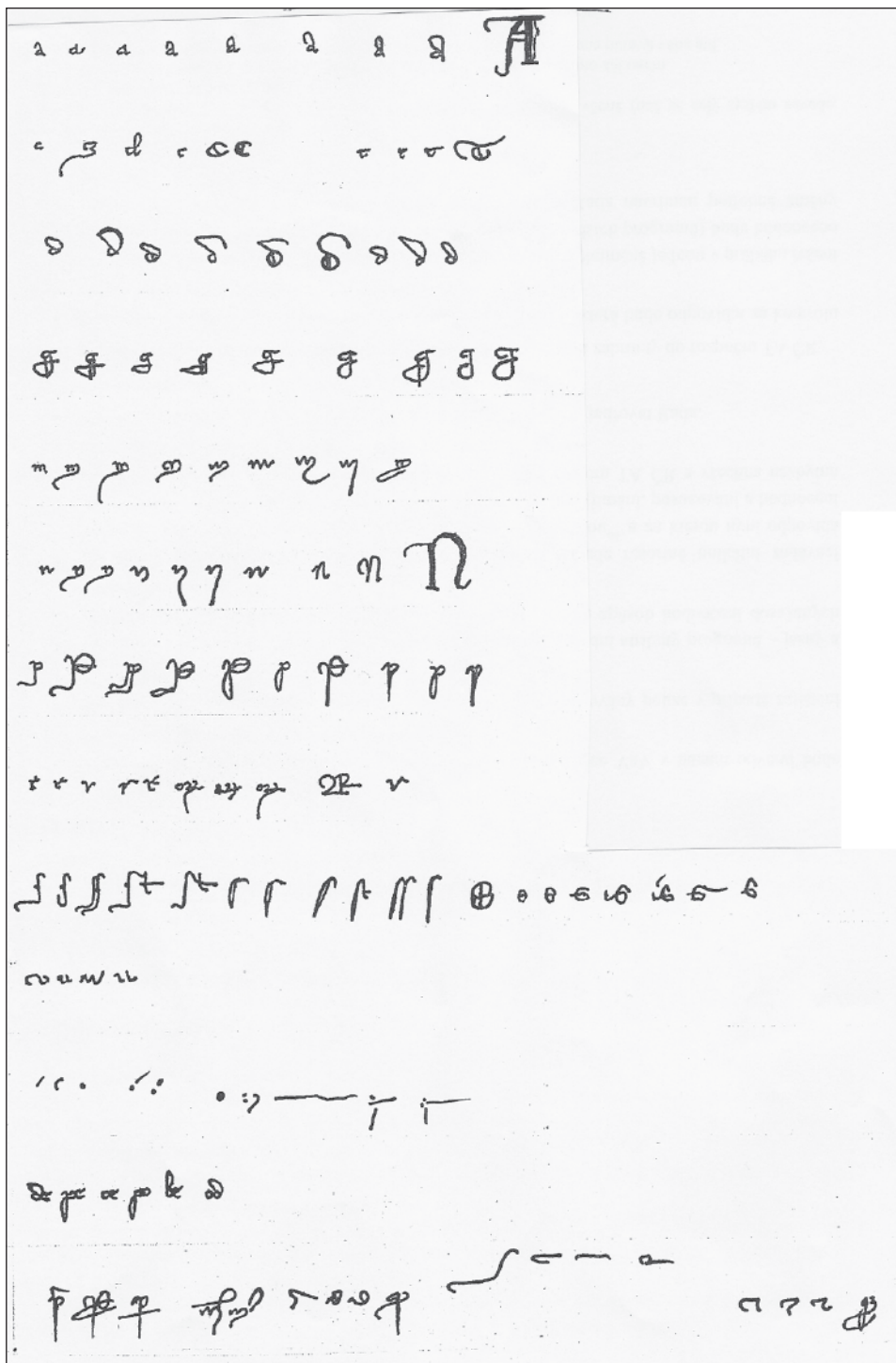
- 1) Nos W. possidendam •
- 2) Dedit autem dedimus libertatem; quolibet anno solvere tenebuntur •
- 3) Habebunt preterea solvere nobis censum •
- 4) De iudicio habebunt •
- 5) In cuius •
- 6) Datum •

Dvě poslední periody jsou velmi netypické, neboť jsou silně zkráceny, a mají tak de facto délku pouhých větných úseků (*incisa*). Každá perioda končí tečkou (*distinctio finalis*: •), poslední (šestá) perioda měla pravděpodobně finální distinkci složitější (šlo zřejmě o kombinaci dvoutečky a dvou na sebe kolmých čar – viz zakončení originálních listin psaných Petrem Angeli, v jeho morfologickém repertoáru typy č. 7–9). Interpunkční zakončení celé listiny je tak místem, kde se mohla uplatnit individuální písařská

36 K tzv. „jednobříškovému a“ poznamenávám, že P. Spunar jej ve své studii *Genese české bastardy a její vztah k českým prvotiskům*, s. 37 v českých královských listinách dokládá k roku 1334, D. Kudrnová ve své doktorské disertaci *Písaři v listinách Jana Lucemburského pro české příjemce*, s. 14 tuto formu nalézá již od roku 1310. Její kořeny jsou však ještě hlubší, na tomto místě se jimi však nemohu zabývat, neboť bych musel překročit chronologický i tématický rámec ohraničující tuto práci.

37 V 16, V II, pozdní V 15 a V 30.

38 Je však třeba upozornit na fakt, že ačkoliv tento prvek zdobného vybavení listiny, totiž protažený poslední řádek listiny, není dodržován již některými písaři období prvního (V 5, V 12) a druhého (V 20, V 7, V 14), přežívá zejména u školených písařů (V 16 a V 41) až do samého závěru přemyslovské královské kanceláře. Tento charakteristický rys listinného písma je tudíž velmi labilní, ale současně značně konzervativní, takže ze tří výše zmiňovaných zdobných prvků na listinách (iniciály, zvýrazněné majuskuly v textu a protažený poslední řádek až k pravému okraji textového zrcadla bez ohledu na „přirozený“ konec listiny) má poslední jmenovaný nejnižší vypovídací hodnotu pro charakteristiku toho kterého období.

Obr. 25: Morfologický repertoár mistra Petra Angeli (V 16).

fantazie, neboť je často prováděno pomocí libovolné kombinace tečky (teček) a různě orientovaných čar.

Nejdělsí, a tudíž i nejzajímavější je perioda druhá, která je dvoučlenná (membra, kóla), přičemž oba členy dělí tečka převýšená šikmou čárkou (distinctio media, v morfologickém repertoáru V 16 jde o typ č. 4).

Nejkratší větné úseky (incisa, komata) jsou zakončeny šikmou (mnohdy vlasovou) čárkou, někdy též tečkou (distinctio suspensiva, subdistinctio, v morfologickém repertoáru V 16 typy č. 1–3). Tento interpunkční stupeň ale nemá v našem „dnešním“ systému paralelu a při přepisování jej prakticky nelze zohledňovat.

Kurzívní tendence zmiňované v prvním bodě jsou dobře patrné na Obr. 17: kulaté koncové „s“ je přizpůsobeno díky svému „šnekovitým“ duktu ke spojení s předcházející literou (viz ř. 1 „universis“, ř. 4 „heredes“, ř. 5 „litteras“). Smyčky na dřících dlouhých a středně dlouhých liter mohou být široké, častěji se však písaři snaží provést zpětný tah pokud možno co nejbližší dříku (Obr. 17, ř. 1 „facimus universis“). Tzv. jednobříškové „a“ je jednoznačně dominantním typem u V 15 – tento písař je tak v porovnání se svými „vrstevníky“ – vyšehradská familia II – velmi progresivní.³⁹

Časté jsou případy, kdy se tzv. jednobříškové „a“ střídá s „a“ minuskulním a tzv. dvoubříškovým (Obr. 17, ř. 4 „Datum“ – ř. 5 „maiestatis“ – ř. 7 „quarte“). Z paleograficko – typologického hlediska je však velmi důležitý stále ještě dosti četný výskyt „a“ minuskulního, a to jak v „čisté“ podobě (Obr. 17, ř. 3 „donamus“, ř. 5 „maiestatis“), tak i v podobě různě redukované (tamtéž, ř. 2 „circa“, ř. 5 „Prage“, ř. 7 „ianuarii“).

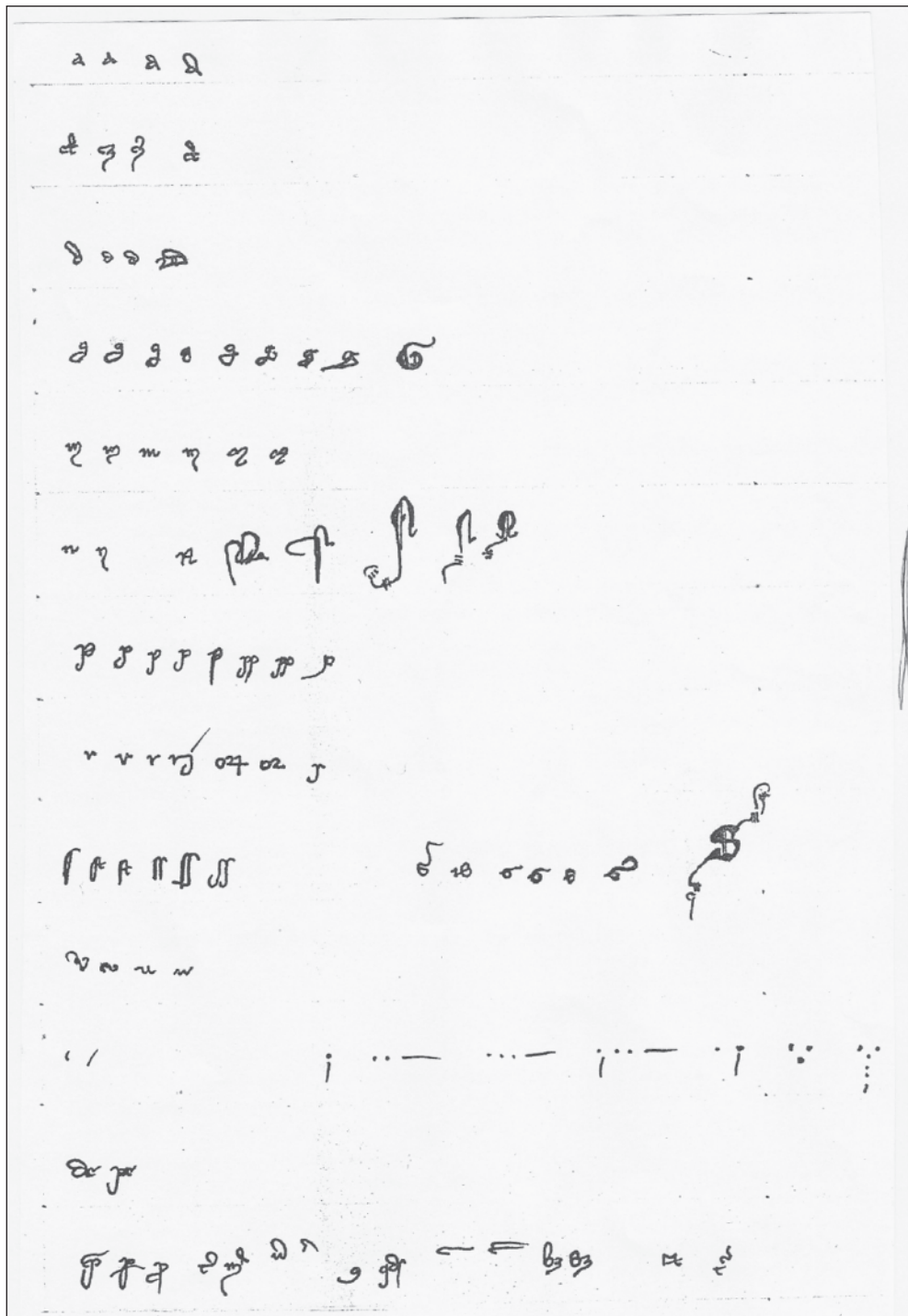
Fakultativně se vyskytující zvýraznění majuskuly na počátcích některých listinných formulí jsou již jednoznačně na ústupu a jde spíše o výjimky potvrzující pravidlo, že třetí období charakterizuje prosazení velmi „střízlivého“ (Obr. 16), ba v některých případech přímo strohého (Obr. 17) pojetí vnějšího vzhledu českých panovnických listin.

Tendence vedoucí k narušování uzavřeného textového zrcadla, která je dalším krokem k *potlačení estetického rozměru* listiny, vede spolu s mizením výrazných majuskul uvnitř textu ke zdůraznění její užitkové funkce, a připravuje tak půdu pro uplatnění zběžnějších (užitkových) písmových forem v tomto prostředí.

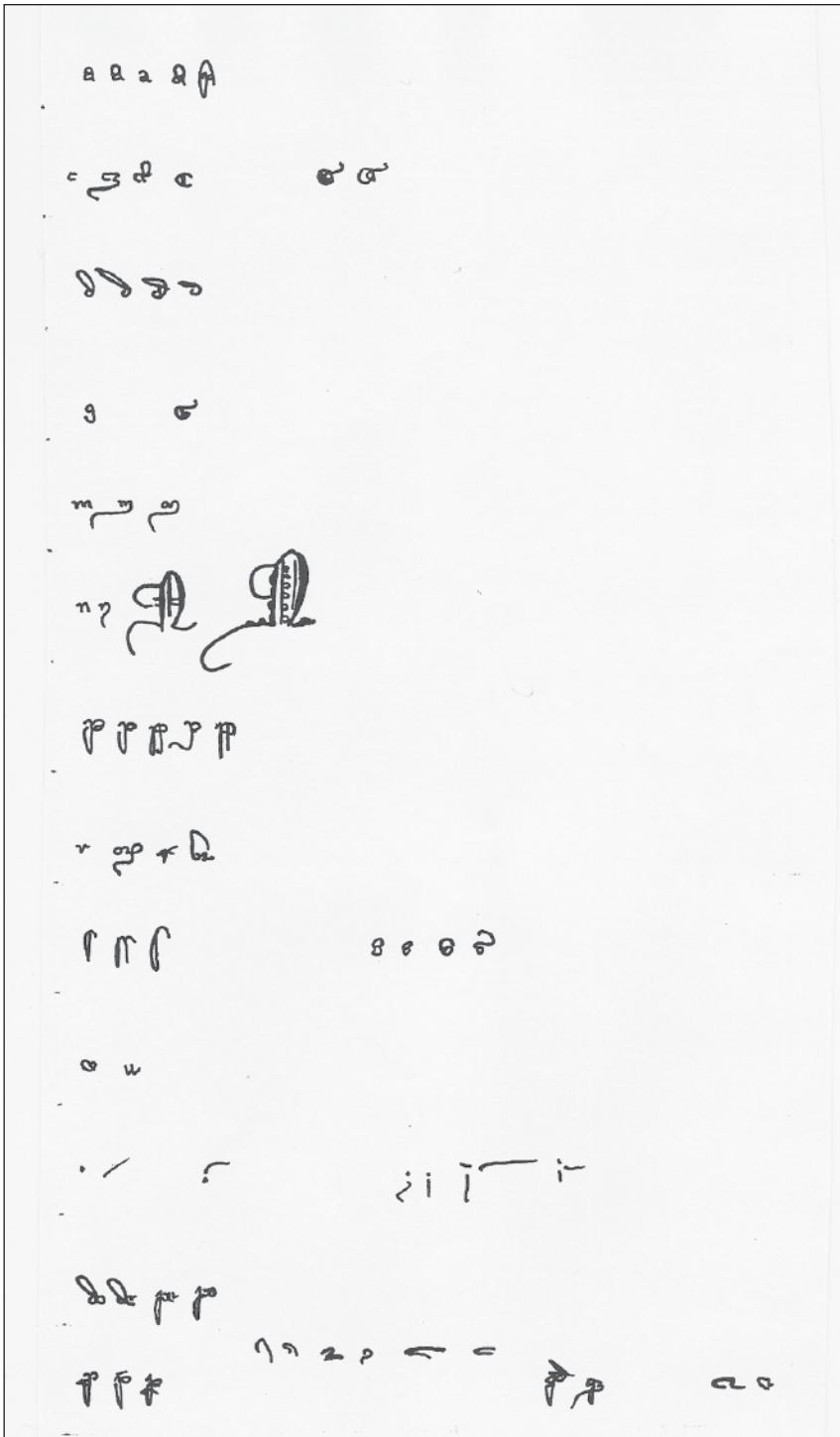
Bezsmýčkové („holé“) dříky u dolní dotahovací linky ostře zakončené a veskrze kolmé⁴⁰ spolu s takzvaným dvoubříškovým „a“ definitivně pronikají do panovnických listin až s rukou V 41 v polovině první dekády 14. století (Obr. 18). Průnik tohoto nově-

39 H a v e l , D.: *Listinné písmo I*, s. 127, tab. XIII, ř. 15 „ratam et gratam habemus“.

40 Vznik těchto „vřetenovitých“ tvarů byl literaturou sledován i v říšské kanceláři – srv.: H e s s e l , Alfred: *Die Schrift der Reichskanzlei seit dem Interregnum und die Entstehung der Fraktur*, Nachr. d. Ges. d. Wiss. in Göttingen, Phil.-Hist. Kl., Fachgruppe II, Mittlere u. Neuere Gesch., N. F. Bd. 2, 1936, s. 48; dále: U h l h o r n , Friedrich: *Die Großbuchstaben der sogenannten gotischen Schrift mit besonderer Berücksichtigung der Hildesheimer Stadtschreiber*. Leipzig 1924, s. 12; k tomu též H e i n e m e y e r , W.: *Studien*, s. 67–68, kde autor upozorňuje na důležitý fakt, totiž že právě tento duktus bude typickým pro užitková písmo 14. a 15. století, přičemž prostřednictvím bastardy pronikne i do rukopisů. Písař V 41 přichází již od počátku své písařské tvorby tímto duktem vybaven, a to je hlavní důvod, který brání zařadit jej do kontextu vyšehradské písařské tradice, neboť vyšehradští písaři se k němu teprve postupně „pracovávají“.

Obr. 26: Morfologický repertoár písaře T 16.

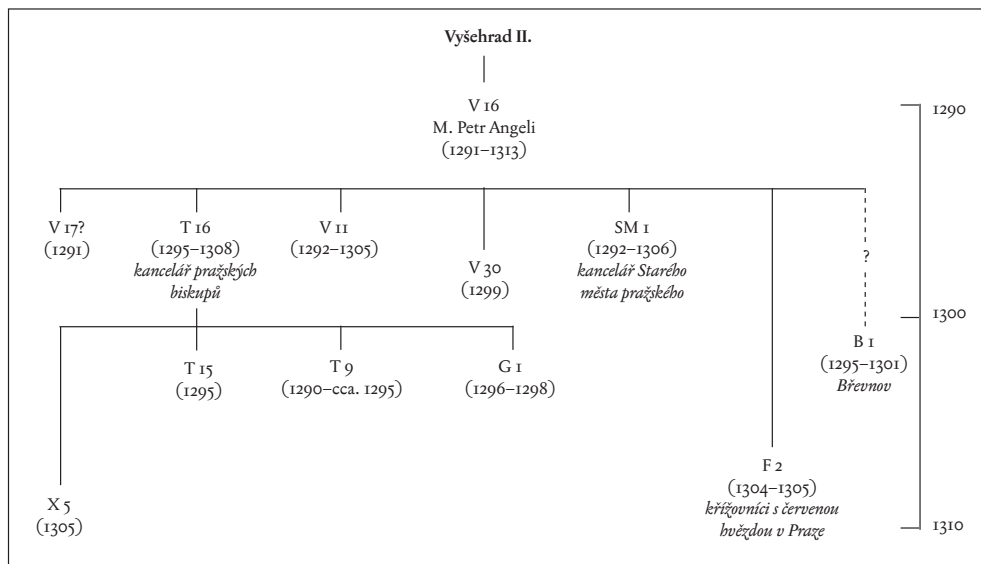

Obr. 27: Morfologický repertoár staroměstského notáře mistra Petra (SM 1).

ho duktu⁴¹ do českého panovnického kancelářského prostředí uzavírá jednu etapu ve vývoji „grafické tváře“ českého listinného písma a je současně východiskem pro jeho formování v raně lucemburském období.

Vratme se ale ještě k vyšehradské škole druhé písařské generace, totiž k žákům mistra Petra Angeli. Tito žáci vyšehradský duktus šíří i do prostředí mimo panovnickou kancelář. Tak písařská ruka **T 16** jej šíří do prostředí pražské biskupské kanceláře, prostřednictvím notáře Starého Města pražského **mistra Petra (ruka SM 1)** je rozšířen do staroměstské kanceláře a rukou **F 2** i do prostředí křížovníků s červenou hvězdou od sv. Františka v Praze. Eventuelní přenos prostřednictvím ruky **B 1** do prostředí břevnovského (rajhradského) kláštera není tak výrazný, je třeba zřejmě počítat s dnes nezjistitelným zprostředkováním.

Vzhledem k tomu, že závislost odvozených písařských individualit v rámci druhé vyšehradské školy na výchozí autoritě (protonotáři mistru Petru Angeli) je velmi silná a na první pohled zcela evidentní, omezím se na popis rysů písařů **T 16** a **SM 1**, které naopak tyto písaře od ruky Petra Angeli odlišují. U **T 16** je to nápadná snaha vyhýbat se tzv. Meyerovým ligaturám, velmi široký morfologický repertoár některých liter (typicky „g“), **T 16** neuzivá v interpunkci mediální distinkci a posléze užívá specifického tvaru tironského „et“ (v morfologickém repertoáru zkratka č. 14). Naproti tomu staroměstský notář mistr Petr je morfologicky velmi stabilní, jeho zkratkový systém se omezuje pouze na užívání zcela obvyklých zkratk bez jakýchkoliv provenienčních konotací (v jeho morfologickém repertoáru postupně: „pro-“, „pre-“, „per“, „-er-“ (2x), „-ur“, „-us“, všeobecné zkrácení (2x), „quod“, suspensivní „-que“, tironské „et“ (2x)).

Obr. 28: Písaři druhé generace vyšehradské notářské školy – Vyšehrad II.

41 Obecně jako „písařskou módu na přelomu 13./14. stol.“ označují tento způsob psaní Š e b á n e k , J. – D u š k o v á , S.: *Česká listina doby přemyslovské II. Listina nižších feudálů světských*, SAP 6, 1956, s. 202.

Nomenklatura a přehled paradigmatických (vývojových) změn.

V souvislosti s typologií listinného písma v závěru 13. a na počátku 14. století je v prvé řadě významný vztah daného písma ke *gotickému stylu*, který je v dosavadní paleografické literatuře studován na knižním písmu.⁴² Stanovení charakteru a míry zastoupení gotických prvků v listinném písmu pak má svůj dopad do navrhované nomenklatury.⁴³ Druhým významným fenoménem, který se v průběhu 13. století začíná v písmu diplomatické proveniencie výrazně uplatňovat, je pronikání *zběžných (užitkových) forem* do dosud především kresleného–monumentálního písma. Intenzita jejich zastoupení pak též nutně vyvolává náležitou odezvu v navrhované nomenklatuře. Z typologického hlediska není tudíž možné, jak plyne z výše podaného rozboru základních rysů tří kancelářských období za Václava II. a Václava III., používané kancelářské písmo, a to ani v rámci jedné písařské tradice, zahrnout pod jeden typ.⁴⁴

Velmi zajímavá je *forma* projevu *gotického stylu* v listinném písmu na sklonku 13. a na počátku 14. století. Je zřejmé, že listinné písmo si v porovnání se soudobým písmem kodexovým (knižním) stále uchovává jistou autonomii, z níž vyplývají některé specifické rysy gotizace v této oblasti. Jedním z nich je *absence* pro knižní gotiku typické *vertikalizace* jednotlivých liter, neboť písařské ruce se snaží zachovávat v zásadě vyrovnanou kvadratickou (do čtverce komponovanou, u zběžných typů někdy až horizontalizovanou) konstrukci písmen (srv. např. u V 3 na Obr. 13, přičemž tento rys lze nejlépe sledovat u písmene „o“), s čímž souvisí *malá kontrastnost oblých tahů* – tedy bez výrazného střídání vlasových a tučných tahů.⁴⁵ Je třeba ale upozornit na to, že „knižní“ prvky mohou být zřetelněji zastoupeny v listinném písmu nekancelářských škol, což lze interpretovat jako vliv klášterních skriptorií, které se po přijemecké linii mohou v listinách na přelomu 13./14. století stále ještě projevat (viz níže).

Naopak jiný výrazný rys gotického stylu proniká i do listinného písma – totiž aplikace *tzv. Meyerových zákonů*.⁴⁶ Pro listinné písmo sledovaného období je relevantní druhý Meyerův zákon týkající se užívání specifických (Meyerových, gotických) ligatur.

42 U nás nejlépe u Jiřího P r a ž á k a : *Názvosloví knižních písem v českých zemích II. 13.–15. století*, StR 5, 1966, s. 1–30.

43 Na tomto poli je v dosavadní literatuře k dispozici nedokončená práce J. P r a ž á k a : *Latinské písmo v českých zemích od 11. do 16. století*, přílohy k AČ 20–27, 1970–77. Speciálně listinnému písmu z hlediska jeho nomenklatury se nejnověji věnuje Juraj Š e d i v ý: *Mittelalterliche Schriftkultur im Pressburger Kollegiatkapitel*. Bratislava 2007, s. 18nn.

44 Dosavadní literatura se o to sice pokusila – srv. P o j s l , M. – Ř e h o l k a , I. – S u l i t k o v á , L.: *Panovnická kancelář*, s. 262, kde je písmo interpretováno jako „diplomatická polokurzivá“ – ale tím zůstaly terminologicky nepostiženy vysoce kaligrafické listiny typické zejména pro 80. léta 13. stol., současně toto řešení nechává zcela stranou vztah daného písma ke gotickému stylu. Literatura se v tomto ohledu odvolává na studii P. S p u n a r a : *Genese*, s. 37, ale Spunar vychází z několika listin psaných písařem, kterého označují V 41, jehož ductus je *výsledkem* procesu probíhajícího v kanceláři po dvě písařské generace (Vyšehrad I a Vyšehrad II), není tedy v tomto smyslu písmem „navazujícím organicky na písmo listin Přemysla Otakara II.“, jak se domnívají P o j s l , M. – Ř e h o l k a , I. – S u l i t k o v á , L.: *Panovnická kancelář*, s. 262.

45 H a j n a l , S.: *Vergleichende Schriftproben zur Entwicklung und Verbreitung der Schrift im 12.–13. Jahrhundert*. Budapest-Leipzig-Milano 1943, s. 14–15 s odkazem na obr. 30–32 v téže práci.

46 M e y e r , W.: *Die Buchstaben-Verbindungen*, s. 6: (*zákon o používání tzv. kulatého „r“*) „... nach allen Buchstaben, welche mit demselben Bogen schliessen wie „o“, nicht „r“ (t. j. vzpřímené „r“ – pozn. autora), sondern „2“ (t. j. kulaté „r“ – pozn. autora) geschrieben werden solle.“ Dále *ibid.*, s. 7: (*zákon*

Dalším rysem, který do určité míry brání výraznějšímu průniku některých gotických rysů do listinného písma, je postupné *zezuběžňování*, na které kancelářské písmo reaguje nástupem nové písarské generace zejména od 90. let 13. století.⁴⁷ Z těchto předpokladů vychází navrhovaná nomenklatura:

Gotická diplomatická minuskula.

Kaligrafické, kreslené a kolmé písmo, slova jsou z jednotlivých písmen spíše skládána, fakultativně udržuje některé konzervativismy staršího listinného písma (prodloužené dřívky zejména na prvním řádku listiny, výjimečně se vyskytuje i „minuskulní d“), z jednotlivých liter gotickou diplomatickou minuskulu charakterizuje: „minuskulní a“, kulaté koncové „s“ má kapitálový tvar, dlouhé „s“ psáno dvěma tahy, u liter s horní nebo dolní dotažnicovou délkou často scházejí smyčky („b“, „h“, „l“, „p“, „f“ a „unciální d“), nejsou ještě vybudovány diagonální spojnice u „m“, „n“ a „u“, nedochází k asimilaci grafemů „c“ a „t“, text často doprovází kaligrafické iniciály, písaři hojně využívají tzv. Meyerovy ligatury. Tento duktus je typický pro i. vyšehradskou rodinu.

Gotická diplomatická polokurzíva.⁴⁸

Písmo kombinuje prvky gotické diplomatické minuskuly s některými kurzívními prvky: smyčky jsou buď ještě nefunkční,⁴⁹ nebo jsou využívány k napsání jednotlivého písmene pomocí jednoho tahu (od poč. 14. stol. smyčku u dlouhých dřívků nahrazuje „vřetenovitý“ tvar), přičemž nedochází ke spojení se sousedními literami (nedochází tak ještě ke kontinuálnímu psaní), „a“ je často dvou- nebo jednobříškové, koncové kulaté „s“ má kurzívní (spirálový) duktus, ale často není spojeno s předchozí literou, u písmen „m“, „n“ a „u“ může dojít k vytvoření diagonálních spojnic, které zjednodušují a zrychlují jejich psaní, fakultativně dochází k asimilaci grafemů „c“ a „t“, iniciály jsou nenáročné, užívání tzv. Meyerových ligatur je obdobné jako u minuskuly, písmo dostá-

o používání tzv. Meyerových ligatur) „... wenn ein Buchstabe hinten mit demselben Bogen wie „o“ schliesst und der folgende Buchstabe mit dem vordern Bogen des „o“ beginnt, so werden diese beiden zusammenstossenden Bogen nicht getrennt, sondern in einander hinein geschrieben.“ Dále *ibid.*, s. 17: (*Zákon o používání tzv. kulatého „d“*) „... vor den runden Buchstaben „a“, „e“, „o“ und „2“ wird das runde „d“, vor den senkrechten „i“, „u“, „n“, „m“, „r“ wird das senkrechte „d“ gesetzt.“

47 H e i n e m e y e r, W.: *Studien*, s. 143: „Neben der Bogenverbindung und neben dem Zierstrich gehört die Brechung der Bögen und Schäfte zu den wesentlichsten Merkmalen der gotischen Schrift. Aber die früheren Untersuchungen haben gezeigt, daß die im 13. Jahrhundert entwickelte gotische Kursive der Brechung und der Bogenverbindung nicht günstig gesinnt war, so daß sich diese im Gegensatz zum Zierstrich vorzüglich auf den Bereich der Minuskelschriften zurückzogen. Denn die Kursive schiff die Brechungen nach Möglichkeit ab und ersetzte sie durch runde oder spitzige Buchstabenelemente, die den eiligen Fluß der Feder nicht anzuhalten suchten.“ Srv. též: Š e b á n e k, J.: *Základy pomocných věd historických I. Latinská paleografie*, Praha 1966², s. 46: „Celkový ráz písma (t. j. diplomatické minuskuly – pozn. autora) je okrouhlejší než v soudobém písmu knižním.“

48 Poprvé u nás tohoto termínu použil J. P r a ž á k: *Latinské písmo v českých zemích od 11. do 16. století*, příloha AČ 26, 1976, reprodukce č. 40 (již bez komentáře).

49 Na nefunkční používání smyček v gotickém listinném písmu královské kanceláře upozorňují: H l e - d í k o v á, Z. – K a š p a r, J. – E b e l o v á, I.: *Paleografická čítanka*, ukázka VIII.

vá celkový sklon vpravo, tedy ve směru psaní. Tento duktus je typický pro 2. vyšehradskou rodinu a jako alternativní duktus některých pisařů 1. vyšehradské rodiny.

Přehled paradigmatických změn.

A. Změny, které v listinném písmu do 13./14. stol. již proběhly:

- užívání tzv. Meyerových ligatur

příčina změny: gotizace

- zkracování horních dotažnic⁵⁰

příčina změny: s gotizací související snaha po uzavřeném textovém zrcadle

- definitivní prosazení gotického (unciálního) „d“ proti „d“ vzpřímenému (minuskulnímu)

příčina změny: gotizace

d, d > d

- odstranění tzv. dlouhého „r“

příčina změny: zjednodušování abecedy odstraněním nadbytečných a nefunkčních grafických dublet

r, r > r

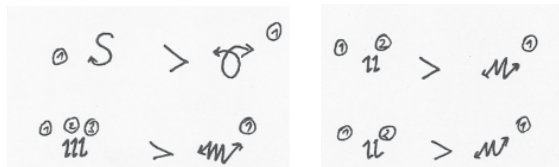
B. Změny na přelomu 13./14. stol. probíhající:

- budování funkčních smyček (v první fázi) a vznik „vřetenovitých“ tvarů (ve druhé fázi) u dřívků s horní i dolní dotažnicovou délkou

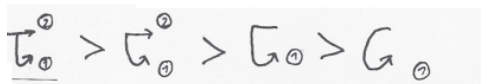
příčina změny: průnik kurzívních principů

50 Přítomnost vertikálně předdimenzovaných dřívků ještě v 80. letech 13. stol. (Vyšehrad I) lze jednoznačně interpretovat jako archaismus.

- změna tvarů a konstrukce některých liter
příčina změny: průnik kurzívních principů

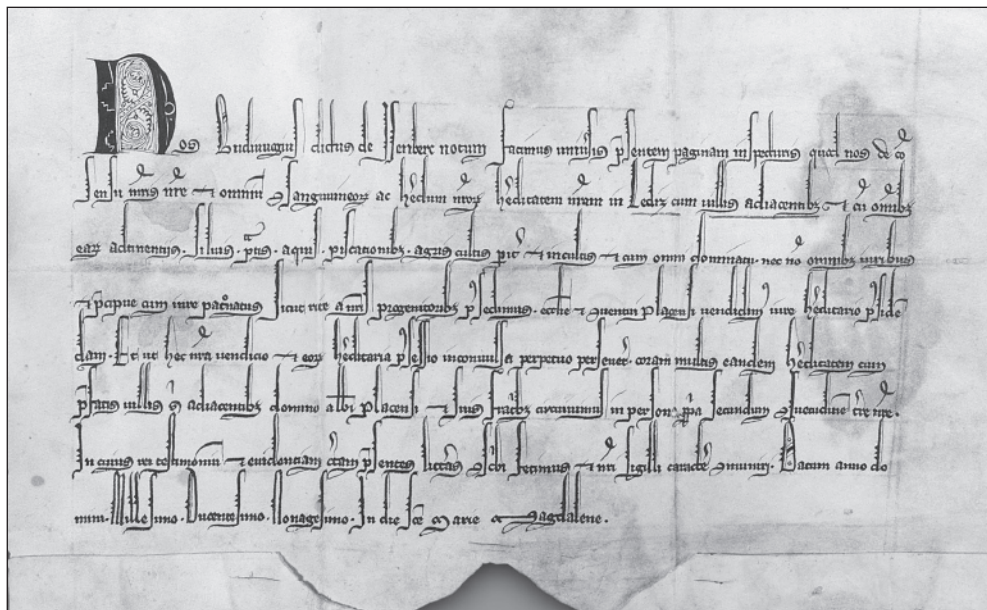

- asimilace grafémů „t“ > „c“
příčina změny: průnik kurzívních principů

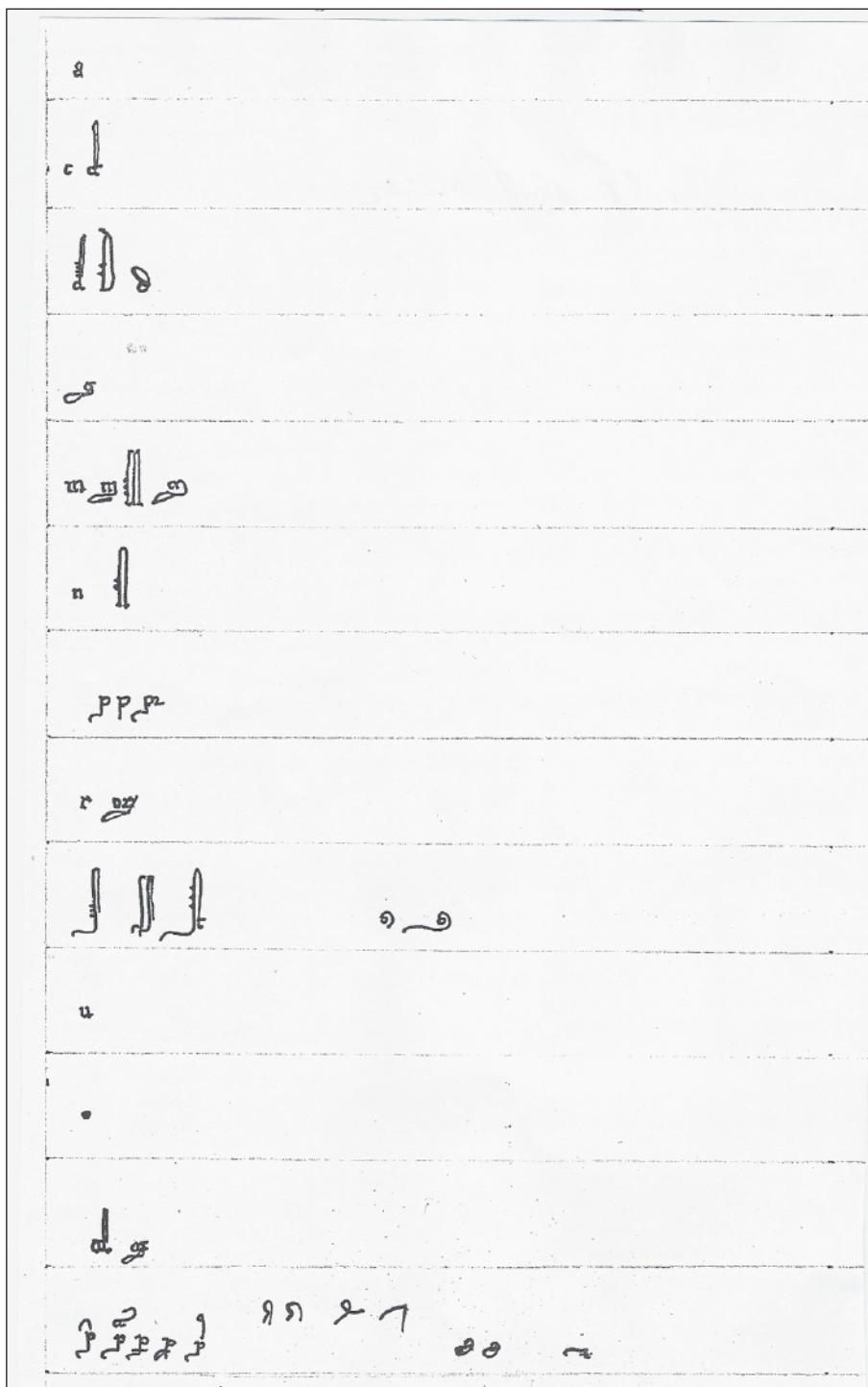
Plasy

Pokus o rekonstrukci plaského duktu a vytčení grafických charakteristik plaského skriptoria na konci 13. stol. je možné opřít o dvě písarské ruce: **P 1** a **P 2**. Zejména **P 2** (Obr. 30) zachovává grafické archaismy, z nichž nejvýraznějšími jsou: vertikální předimenzovanost dřívků s horní dotažnicovou délkou, tyto dřívky jsou navíc ještě zdobené úpadkovou formou lutyšské kaligrafie (vroubkování u levého okraje těchto dřívků) – u **P 1** je možno pozorovat jen slabé pozůstatky této tradice – a dále dominující vzpřímená (minuskulní) forma litery „d“, která je u progresivnější ruky **P 1** již odstraněna. Společným grafickým znakem obou rukou a současně pojitkem se starší plaskou tradicí je provedení všeobecného zkracovacího znaménka pomocí ozdobné smyčky.⁵¹

Obr. 30: NA Praha, AZK, i. č. 634, sg. ŘC Plasy – 53.

⁵¹ S p u r n ý, František: *Skriptorium plaské*. Brno 1950 (netištěná PhDr. disertace), s. 24–26, který vykládá původ tohoto prvku v nápodobě grafiky císařských a papežských listin a za propagátora tohoto úzu v plaském prostředí na přelomu 12./13. století označuje notáře Rapotu.

Obr. 31: Morfologický repertoár plaského písára P2.

Velehrad

Představu o podobě velehradského skriptoria na přelomu 13./14. století si můžeme vytvořit na základě ruky cisterciáka **Gutolfa (VE 1)** a ruky **VE 2**, která není zachytitelná na žádném čistopisu originální listiny, je ale písařem řady dorzálních poznámek na velehradských listinách, náleží tedy zcela evidentně velehradskému archiváři. Tato okolnost komplikuje důkladné srovnání rukou VE 1 a VE 2, neboť duktus indorzátů je přirozeně volnější než duktus Gutolfem psaných čistopisů listin.

Gutolfovu ruku lze charakterizovat jako gotickou diplomatickou minuskulu s knížními prvky, které se projevují zejména u dlouhých „s“ redukcí dolní dotažnicové délky tohoto písmene; v morfologickém repertoáru ruky VE 1 jde o typ č. 2: ligatura „st“, pramenný doklad viz na Obr. 33a, ř. 5 „protestamur“. Na této ukázce dosahuje Gutolf větších meziřádkových mezer zdůrazněním horních dotažnicových délek některých liter („f“, dlouhé „s“ a „d“), které spolu s použitím tzv. prodlouženého písma pro verbální invokaci na prvním řádku dodávají jeho grafickému projevu archaický ráz. S tím koreponduje i zvolený formát této listiny (charta transversa). Obě velehradské ruce charakterizuje výrazné dvoubříškové „a“ (ruka VE 2 píše indorzát na listině reprodukované na Obr. 33b).

Systém zkratk je v celku chudý (v morfologickém repertoáru písaře Gutolfa postupně: „pro-“, „pre-“, „per“, „-us“, „-er-“, všeobecné zkracovací znaménko, „con-“, suspensivní „-bus“ a tironské „et“).

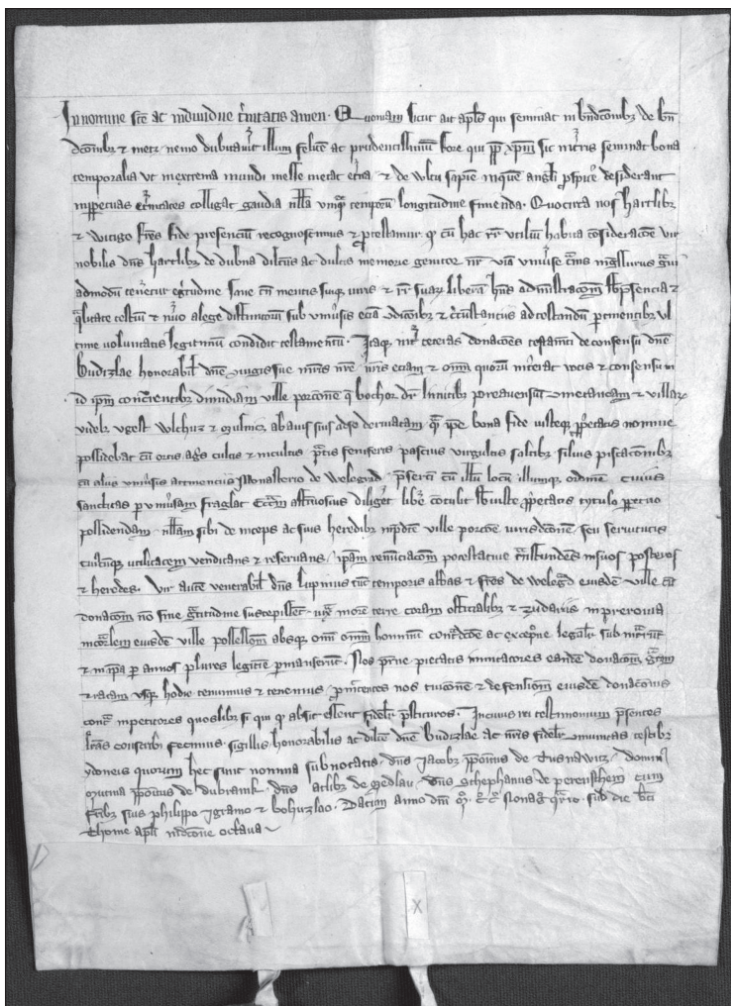
Některé grafické prvky rukou VE 1 a VE 2 se objevují i na jiných pro Velehrad vydaných listinách: výrazné dvoubříškové „a“ na listině Miloty z Benešova pro velehradské cisterciáky z 8. března 1302,⁵² dále bezsmyčkové, silně vlevo skloněné gotické (unciální) „d“ na listině Velislava z Ořechova pro tentýž klášter vydané 15. května 1300⁵³ – srv. obdobný duktus u Gutolfa. Jedná se o listiny graficky ojedinělé, jejich písaře nelze soustavněji na Velehradě sledovat, nicméně s jistou dávkou opatrnosti je lze graficky do velehradského prostředí umístit.

Jiná je situace u listiny velehradského opata Konráda vydané 11. září 1294 v souvislosti s vleklým hraničním sporem mezi svatopetrskou a svatojakubskou farou v Brně (Obr. 34),⁵⁴ která, jak již výše bylo uvedeno, vznikla na vyšším cisterciáckém fóru a na které bylo použito vysoce kaligrafického duktu s řadou grafických archaismů (např. užití dlouhého „r“: ř. 1 „monasterii de Welegrat“). Jedná se o duktus obecně spojovaný s cisterciáckým řádem.

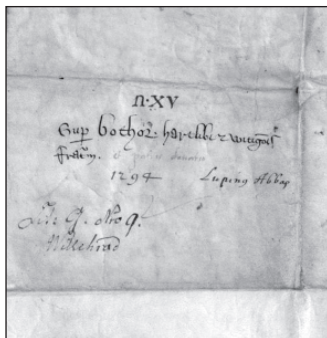
52 MZA Brno, fond E 7, sg. G 11.

53 MZA Brno, fond E 7, sg. G 10.

54 AM Brna, Sběrka listin, mandátů a listů, inv. č. 54.

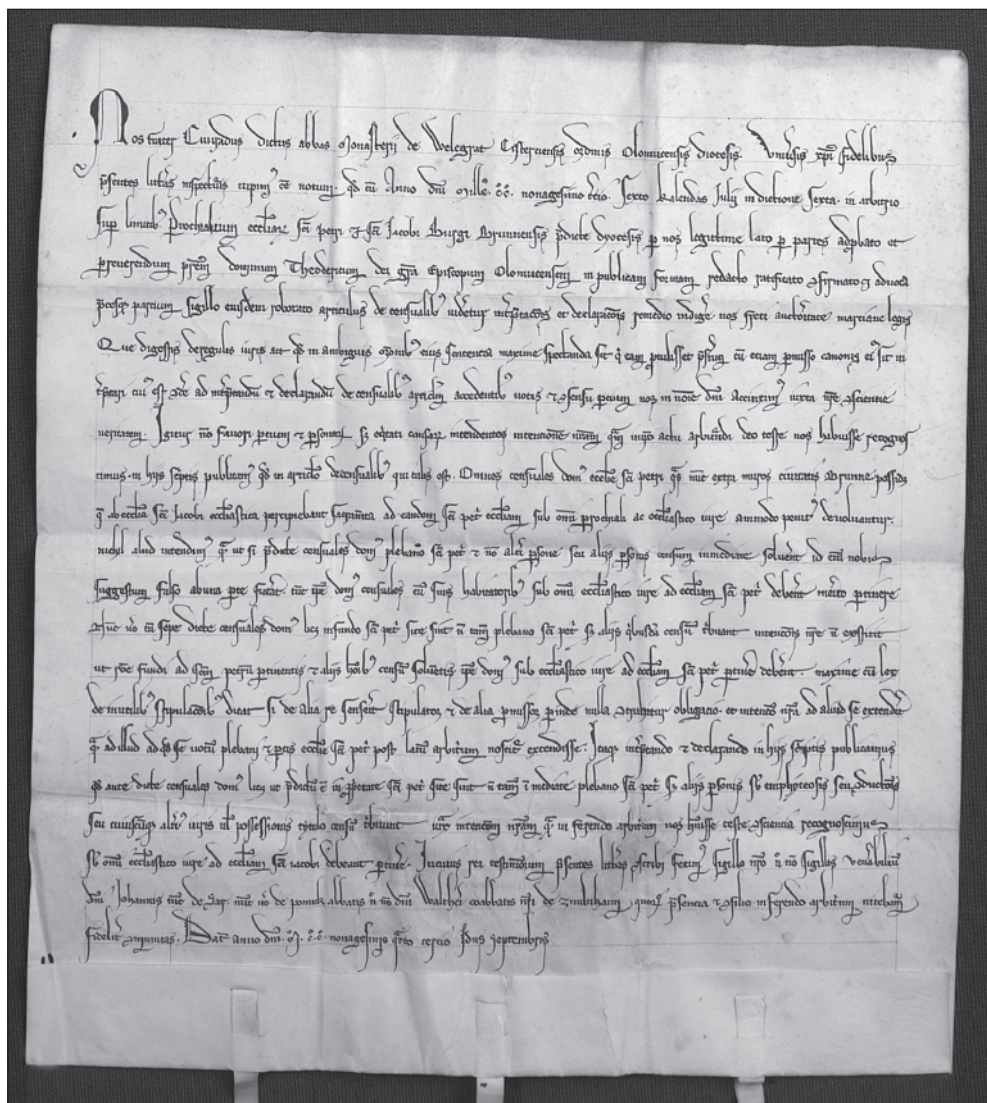

a

b

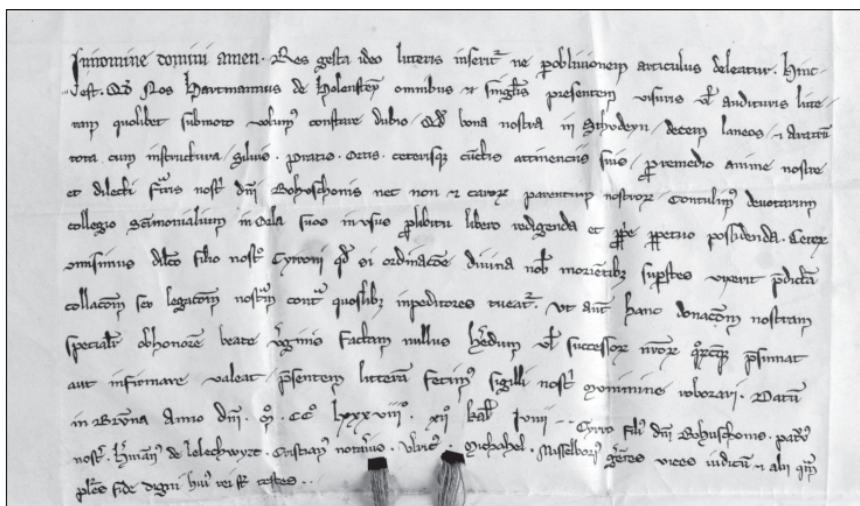
Obr. 33 (a+b): MZA Brno, E 7 (Cisterciáci Velehrad), sg. G 9.

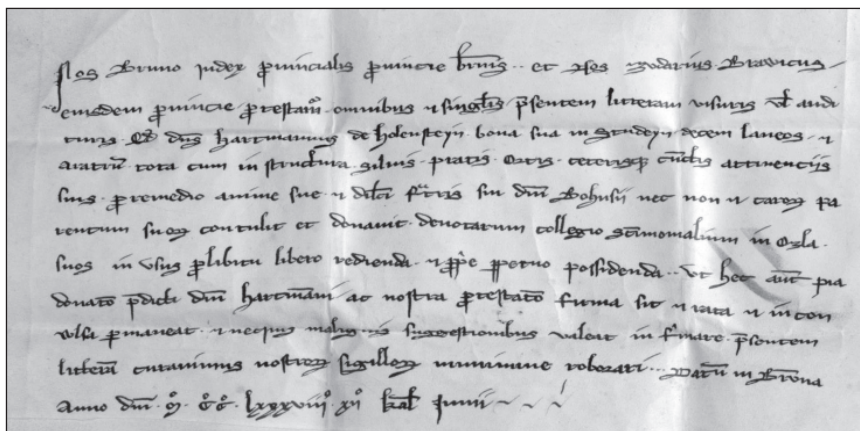
Obr. 34: AM Brna, Sbíрка listin, mandátů a listů, inv. č. 54.

Oslavany

Možnosti odhalit podíl oslavanského skriptória na oslavanských listinách jsou zkomplikovány skutečností, že ruce, které přicházejí v této souvislosti v úvahu jako zdroj informací o oslavanském duktu, reprezentují každá jinou kaligrafickou rovinu: zatímco ruka O 1 přes značnou morfologickou labilitu jednotlivých liter drží převážně zdobný duktus (viz na Obr. 35), ruka O 2 zejména díky již vyvinutým diagonálním spojnicím u liter „m“, „n“ a „u“ (viz na Obr. 36) výrazně pokročila směrem ke gotické diplomatické kurzívě. Eventuelní příbuznost lze tak spatřovat pouze ve tvaru tironského „et“, zkratce pro „Quod“ stojící na počátku věty (Obr. 35, ř. 2 a Obr. 36, ř. 3) a v konstrukci písmene „g“ s výraznou dolní smyčkou.

Obr. 35: MZA Brno, MZA Brno, E 9 (Cisterciacky Staré Brno), sg. P45.

Obr. 36: MZA Brno, MZA Brno, E 9 (Cisterciacky Staré Brno), sg. P46.

Zlatá Koruna

Podobný pohled nám skýtá zlatokorunské skriptorium. Zde rovněž lze identifikovat práci dvou písařských rukou vykazujících sice různé kaligrafické stupně (zběžná ruka ZK 1 – viz na Obr. 37⁵⁵ a úhlednější, ke knižní gotické minuskuli inklinující ruka ZK 2 – viz na Obr. 38, náležející notáři Dětrichovi). Jejich výrazným společným rysem je tvar tironského „et“. Tento znak je navíc pojítkem obou rukou ke kodexovým památkám, jež v této době ve zlatokorunském skriptoriu vznikají.⁵⁶

	<i>typologie písma</i>	
<i>provenience ductu: notářská škola</i>	gotická diplomatická minuskula	gotická diplomatická polokurzíva
Vyšehrad I	Obr. 9a, Obr. 9c, Obr. 10a, Obr. 12, Obr. 13, Obr. 22	Obr. 9b, Obr. 10b, Obr. 15
Vyšehrad II	Obr. 22	Obr. 3, Obr. 11, Obr. 16, Obr. 17, Obr. 23
<i>provenience ductu: klášterní skriptória</i>		
Oslavany	Obr. 35	Obr. 36
Zlatá Koruna	Obr. 37	Obr. 38
Plasy	Obr. 30	—
Velehrad	Obr. 34	—

55 K jejímu zařazení do kontextu zlatokorunského skriptória viz rovněž Re i t i n g e r, Lukáš: *Listinná činnost cisterciáckého kláštera ve Zlaté Koruně v letech 1263–1315 a graduál opata Heřmana*. Netištěná oborová práce. Brno 2007, s. 30.

56 Mám na mysli předně hlavního písaře cisterciáckého graduálu dnes uloženého v NK ČR v Praze, sg. VI D 18 – T r u h l á ř, J.: *Catalogus I*, s. 451, č. 1107 a dále Š p i n a r, Jindřich: *Knihovna kláštera cisterciáků ve Zlaté Koruně*. Nástin vývoje klášterní knihovny a pokus o její rekonstrukci. České Budějovice 1997, s. 8.

Et ideo testamus aliquando memoriam ab illis non debere fideliter confiteri apertius
 quod a memoratis ipse nunc ex parte aliterat. Post videlicet sine acti suis in temporibus aut in
 tempore regni aut proprio ditionibus sufficientem amicitiam amandam. Nos igitur volentes nobis de
 de structionis amicitiam libere et more non famulante. cum postquam quavis fuerit auctoritatem fideliter
 fieri volumus manifestum quod nullus que dicitur sicut aucti possessores. Eius et hancdem successu test
 ante nos reliquit cum honorabilibus personis venerabilibus et pater nos et omnibus personis ad eandem
 nos venerabilis Dno bartholomeo abbat. Sicut corone reddimus pro corone solenne memoriam deinde
 auctoritate nostrorum consilio mediantibus quos iam prefato Dno bartholomeo iussit frater in loco prefato
 su saluare corone Dno famulantebus resignauimus hereditaria more proprio possidendam et hinc in loco
 eorum in illis personis personis venerabilibus patris aut quilibet ad ea personis nepos nos per
 nunc reservantes quod vram successorem sine preiudicio ad inuestiendum ab eorum sine fructu ecclesie sue
 Sicut in respectibus aut requiritis bonis que prescriptis debet aut vult aliquem amicus fieri
 et dicitur apud crumenenore Anno Dni M. CC. nonagesimo. xxi. kalendas decembris. Et sic an
 presentes volumus dominare proprie firmatio est abbat et comarum reddimus vram voluntatem
 videlicet de crumenenore. hanc et de schenke in eorum et producti frater in honore
 sigillorum minime videtur. Insuper et monachum qui singula vulgariter appellat in qua quodam
 habere castello non confidat. singulis amicitiam amicitiam pater abbat et frater habendum et
 possidendam cum reliquis libere assignamus. Testes horum sunt. Johannes Holmglaus de episcopo et quos
 filius Petrus Hornbach et Wolhelmus de schenke Schenke cum fratre. Doms. et de schenke. hancman
 de Luobertibus. Valerius de vrsel et sunt frater pater. Dorocho. et vrsel et alii quatuor
 dam nobiles quam ignobiles

Obr. 37: SOA Třeboň, prac. Český Krumlov, VS Český Krumlov, sg. I 1 A a No. 2.

In ius christi fidelibus tam presentibus quam futuris. frat. hermannus. abbas sancte corone. salutem in domino.
 et regnum a christo percipere quod benedictus a deo patre est a mundi origine paratum. Post lapsum primi
 hominis. natura humana dinoscitur esse tam miserabiliter deprauata. ut nunquam sedem illud propheticum
 dicitur. homo natus de muliere nunquam statum permaneat in eodem. et qui nunc incoluntis atque sanctorum
 homines. vix et sperantur. post paululum dum auerendum minus sperantur. et sic in mortis ab homi
 num contubernio celeriter succedat. Quamobrem necesse est. ut a facta humanum que geruntur sub
 tempe. tam iudice licetis de scriptis consuetudinibus. ne a futurorum memoriam per obliuionis nubem aliquatenus
 evanescant. Nos igitur et tam sicut etiam quam successura posteritas fuerit. quod nos vnum consenti
 nostri phabito. cuiuslibet nostris de qualibus fecimus gratiam honorariam. quod videlicet de omnibus agris suis
 quos nunc possideat et de cetero possideat. nisi viginti sex lancearum seruicia nos exhibebunt annis singulis
 modo debito et consueto. exceptis xxxvi iugeribus que per quosdam rusticos de nouo creuodoe. et exceptis decem
 iugeribus que per quosdam rusticos de bolanz. a predicta civitate minus per emptionis commercium sunt distracta.
 exceptis etiam xv iugeribus que comradus plebanus de qualibus vltra vnum lanceum ad dote ecclesie sue per
 nemem. nichil minus etiam dicitur dinoscitur possidere. quos agros in duas lanceas redigimus. et eos a viginti sex
 lancearum predictorum numero segregamus. volentes ut hi qui eos possideat nos de his seruicia sic erigat cetero iuris.
 volumus etiam de decem agris et minus pueris eiusdem civitatis a rustias in adiacentibus villis comendantibus per
 venditione seu emptione aliquo distrahant. ne predictorum viginti sex lancearum eorum et numerus confundantur. Confir
 mam etiam predictis civibus nos omnes terminos tam in agris quam in siluis in rubens passus atque pratis.
 qui ab antiquo ad memoriam civitatis permixti fuerint dinoscuntur. volentes ut prater quod vulgo dicitur mura
 lapidea infra predictos terminos sit inclusum. Insuper eisdem civibus de gratia indulgenti. ut per decem eleas et papave
 quod nos dare annis singulis debent. duo saleuca deuarum sint in auctoritatem censu debeant assignare. Et aut
 hec nostra gratia concessio a nullo successore nostrorum valeat aliquo immutari. memoratis civibus
 nostris tradimus presentem paginam sigilli nostri munimine roboratam. Actum anno domini. M. CC. nonagesimo
 sexto. in die iuvenonis sancte crucis. Datum per manum fratris theodici notarii. Testes sunt. Wolhelmus
 per nos et. Godesfridus. Henricus plebanus de bolanz. et alii persone quam plurime fide digni.

Obr. 38: SOA Třeboň, prac. Český Krumlov, VS Český Krumlov, sg. I 5 AS N. 1a.